

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anna Johansson

Bevisprövning vid beslut om
omhändertagande av barn enligt
LVU i teori och praktik

Exemplet barn med utländsk bakgrund

Examensarbete
20 poäng

Handledare
Titti Mattsson

Familjerätt
Socialrätt

VT 2007

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	4
FÖRKORTNINGAR	5
1 INLEDNING	6
1.1 Bakgrund	6
1.2 Syfte och frågeställningar	6
1.3 Metod och material	7
1.4 Disposition	7
1.5 Definition och avgränsning	8
2 HUVUDDRAGEN OCH UTVECKLINGEN INOM DEN SOCIALA BARNVÅRDEN	9
2.1 Utvecklingen inom den sociala barnvården	9
2.2 Den sociala barnvården idag	10
2.2.1 Föräldrarnas ansvar	10
2.2.2 Samhällets ansvar	10
2.3 Principen om barnets bästa	11
2.3.1.1 Barnets behov och intressen	13
2.4 Processen i LVU-mål	14
2.4.1 Bevisbördan, beslutsunderlaget samt domstolens bevisprövning	16
2.4.2 Domstolens motiveringsskyldighet	17
2.5 Sammanfattning	17
3 GRUNDER FÖR TVÅNGSOMHÄNDERTAGANDE	19
3.1 Allmänt	19
3.2 Missförhållande i hemmet enligt 2 § LVU – ”miljöfallen”	20
3.2.1 Misshandel	20
3.2.2 Otillbörligt utnyttjande	22
3.2.3 Brister i omsorgen	23
3.2.4 Något annat förhållande i hemmet	24

3.3	Riskfyllt beteende enligt 3 § LVU – ”beteendefallen”	24
3.3.1	Missbruk av beroendeframkallande medel	25
3.3.2	Brottslig verksamhet	25
3.3.3	Annat socialt nedbrytande beteende	25
3.4	Påtaglig risk	26
3.5	Samtycke	27
3.6	Sammanfattning	28
4	BARN MED INVANDRARBAKGRUND	30
4.1	Invandrarbarnens sociala situation	30
4.1.1	Invandrarbarnens överrepresentation inom den sociala barnavården	31
4.2	Särskilt om invandrarbarn och dess behov och intressen i förarbeten, doktrin och praxis	32
4.2.1	Allmänt	32
4.2.2	Betydelsen av kontakt med sitt ursprung	33
4.2.3	Praxis där invandrarbarns bakgrund särskilt lyfts fram	35
4.3	Sammanfattning	36
5	EMPIRISK UNDERSÖKNING	38
5.1	Allmänt	38
5.2	Omhändertagande av invandrarbarn i åldrarna 1 - 10 år enligt 2 § LVU	39
5.2.1	Allmänt	39
5.2.2	Barnens behov	39
5.2.3	Barnens intressen	41
5.3	Omhändertagande av invandrarbarn i åldrarna 13 - 18 år enligt 2 § LVU	41
5.3.1	Allmänt	41
5.3.2	Barnens behov	42
5.3.3	Barnens intressen	43
5.3.3.1	Barnens specifika intressen vid medgivande av tvångsvård	43
5.3.3.2	Barnens specifika intressen vid bestridande av vård	45
5.4	Omhändertagande av invandrarbarn i åldrarna 13 - 18 år enligt 3 § LVU	46
5.4.1	Allmänt	46
5.4.2	Barnens behov	47
5.4.3	Barnens intressen	49
5.4.3.1	Barnens specifika intressen då samtycke till frivillig vård lämnats	49
5.4.3.2	Barnens specifika intressen vid medgivande av tvångsvård	51
5.4.3.3	Barnens specifika intressen vid bestridande av vård	51
6	ANALYS/DISKUSSION	53

6.1 Allmänt	53
6.2 Vilket utrymme bör då barnets <i>specifika</i> behov och intressen utgöra av beslutsunderlaget?	54
6.2.1 Vid omhändertagande av barn i åldrarna 1 – 10 år enligt 2 § LVU	54
6.2.2 Vid omhändertagande av barn i åldrarna 13 - 18 år enligt 2 § LVU	55
6.2.3 Vid omhändertagande av barn i åldrarna 13 - 18 år enligt 3 § LVU	56
6.3 Slutsats	58
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	60

Summary

The Care of Young Persons Act (1990:52), hereafter referred to as LVU (*Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga*), stipulates that when decisions regarding compulsory institutional care are made, the best interests of the child shall be the primary consideration. There is, however, no clear definition of the concept as such, and thus it gives rise to recurring confusion as to how and to what extent it should be applied.

To assess what may constitute the best interests of the child, Mattsson advocates that the concept should be regarded as consisting of two interrelated aspects, these being the needs of the child and the interests of the child. It is held that by attaining a balance between these two aspects the end result will mirror the best interests of the child as a whole in a satisfactory manner and also guarantee that the legal rights of the child will be given due attention. The purpose of the present work aims at discussing what may be termed the specific needs of a child, i.e needs and interests that can be directly linked to a particular child as opposed to needs and interests in general, and whether these factors should form the basis of a decision according to LVU. The methods employed in this study consist of both an empirical analysis and an investigation in accordance with the traditional legal method. As an ancillary goal this work further seeks to establish whether the needs and interests of immigrant children have any bearing on judicial decisions. The empirical analysis was conducted in respect of this part of the thesis, and consisted of an investigation of fifty-five judgements from the County Administrative Court in the province of Skåne in Southern Sweden. The topic of immigrant children was deemed relevant to the study as a whole since it is a proven fact that children of immigrants are overrepresented in the part of the Swedish Social Welfare system that pertains to compulsory institutional care.

The traditional legal method was employed for the main investigation relating to the specific needs and interests of a child. This investigation shows that although the origin of a child should not have any impact upon deciding whether or not compulsory institutional care is needed, the preparatory work of LVU nonetheless stipulates that the distinctive character of immigrant children should be given due regard. It is the opinion of this author that the 'distinctive character' spoken of in the preparatory work may be interpreted as being something that is applicable to all children, not just immigrant children. Thus, it would represent an inherent factor possessed by all children and one that subsequently must be recognised both at the decision-making level and in the practical area of social welfare work. The empirical study indicated that the specific needs and interests of a child only form the basis of a decision to a varying degree. In many cases there have only been a determination of very general needs and interests, when it most likely would have been more beneficial to assess the specific needs and interests of the particular child. However, it is very

difficult to answer the question as to which extent the specific needs and interests of a child should be given attention when making a decision according to LVU. There are however many diverse factors that may influence the outcome and it must be the special circumstances of every situation that determines to what extent the specific needs and interests of the child should be recognised in any given case. LVU is a protective legislation for the benefit of the child and aims to ensure that the child's fundamental needs will be respected. It is however of great importance that the specific needs of a child also constitute a significant part of the decision. It is the belief of this author that the intended purpose of LVU cannot be fulfilled without due regard to the aforementioned factors. If one cannot determine the best interests of a child, then one can neither secure the needs of the child nor judge whether or not the actions stipulated by the treatment plan are appropriate. It is therefore of great significance that the children's interests are allowed to come to light, since this is the best way to show *how to* guarantee the rights of a child.

Sammanfattning

Vid beslut om tvångsvård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga skall principen om barnets bästa vara ledstjärnan vid avgörande. Vad denna princip innebär och hur den skall tillämpas är dock oklart, något som skapar rättsosäkerhet.

För att skapa bättre förutsättningar vid bedömning av barnets bästa och på så vis kunna trygga barnets rättssäkerhet vid beslut om tvångsvård förespråkar Mattsson en uppdelning i två begreppspar: barnets behov och barnets intressen, där en avvägning dessa begreppspar emellan blir resultatet av barnets bästa. Föreliggande uppsats syftar främst till att diskutera och försöka ge svar på vilket utrymme ett barns *specifika* behov och intressen, dvs. sådana behov och intressen som direkt kan relateras till det enskilda barnet, bör utgöra av beslutsunderlaget vid bevisprövning av om grund för vård enligt LVU föreligger. Genom en exemplifiering av invandrabarns behov och intressen är vidare ett delsyfte i uppsatsen att besvara frågan vilket utrymme invandrabarns specifika behov och intressen i praktiken utgör i femtiofem länsrättsdomar. Att barn med invandrabakgrund som föremål för tvångsomhändertagande fått fungera som exempel beror på att dessa barn som en grupp visat sig överrepresenterade inom den sociala barnvården. Två metoder har i uppsatsen använts för att besvara frågeställningarna, dels den rättsdogmatiska metoden och dels en empirisk studie av länsrättsdomar från Länsrätten i Skåne Län.

Den rättsdogmatiska undersökningen ger vid handen att ingen åtskillnad mellan barn oavsett bakgrund skall göras vid tillämpning av om bestämmelserna för tvångsvård är uppfyllda. Dock framgår av förarbetena att invandrabarns särart, vilket får förstås på så vis att *alla* barns särigheter, vid beslutsfattande likväl som i det sociala arbetet, ändå måste beaktas. Den empiriska undersökningen visar att barnets specifika behov och intressen i mycket varierande grad ges utrymme. I många fall framhålls enbart mycket generella behov då det säkerligen hade varit till sin rätt att framhålla barnets mer specifika behov. Det är dock svårt att slå fast något konkret svar beträffande vilket utrymme ett barns specifika behov och intresse borde ges i beslutsunderlaget vid bevisprövning av om grund för vård enligt LVU föreligger. En mängd olika faktorer spelar i varje fall in och det måste vara omständigheter i det enskilda fallet som avgör vilket utrymme ett barns specifika behov och intresse skall utgöra. Då LVU är en skyddslagstiftning till barnets förmån vilken syftar till att tillförsäkra barnet dess grundläggande behov, får det dock anses vara av mycket stor vikt att barnets specifika behov överlag utgör en betydande del av beslutsunderlaget. Detta för att det avsedda syftet med LVU ska kunna uppfyllas. Att också barnens intressen får framkomma är i många fall av stor betydelse för att man på bästa sätt skall veta *hur* barnens behov skall kunna tillförsäkras och om de uppställda medlen i vårdplanen således synes vara lämpliga.

Förord

Sedan termin tre då jag för första gången kom i kontakt med barnrätten har juridiska frågor kring barn intresserat mig. Då jag sökte efter material på jakt efter ämne till föreliggande examensarbete fann jag intressant information om invandrarbarn och dess överrepresentation inom den sociala barnvården. Med anledning av denna information och goda råd ifrån min handledare, Titti Mattsson, föll ämnesvalet på bevisprövningen vid beslut om omhändertagande av barn enligt LVU med fokus på just invandrarbarn.

När min studietid nu börjar gå mot sitt slut och jag med glädje kan se tillbaka på den lärorika och utvecklande tid jag haft i Lund skulle jag vilja passa på att tacka alla som har stötta mig under denna tid. Först vill jag rikta ett stort tack till min sambo Erik, samt till min familj, för ovärderligt stöd och hjälp i medgång som motgång. Vidare vill jag tacka alla mina vänner. Ett särskilt tack vill jag rikta till min kurskamrat Johanna för all den inspiration våra diskussioner givit samt för de glädjande stunder vi haft vid sidan om studierna. Ett särskilt tack vill jag även rikta till Mattias, Andreas och Malin för hjälp med korrekturläsning av föreliggande examensarbete samt författande av den engelska sammanfattningen!

Slutligen vill jag också tacka min handledare, Titti, för en mycket positiv och givande handledning!

Malmö i maj 2007
Anna Johansson

Förkortningar

BrB	Brottsbalken (1962:700)
EKMR	Europeiska konventionen d. 4 nov. 1959 om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FB	Föräldrabalken (1949:381)
FN	Förenta nationerna
FPL	Förvaltningsprocesslagen (1971:291)
LVU	Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
NJA	Nytt juridiskt arkiv
JO	Justitieombudsmannen
Prop.	Proposition till riksdagen
RegR	Regeringsrätten
RF	Regeringsformen (1974:152)
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SekrL	Sekretesslagen (1980:100)
SoL	Socialtjänstlagen (1980:620)
SOS	Socialstyrelsen
SOSFS	Socialstyrelsens författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Då domstolen har att besluta om tvångsvård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga skall principen om barnets bästa vara ledstjärnan vid avgörande.¹ Vad denna princip innebär och hur den skall tillämpas är dock oklart, något som diskuterats återkommande i doktrin och artiklar sedan införelsen.² Bl.a. har kritik riktats mot att principen skulle vara för generell och på så vis skapa rättsosäkerhet.

För att skapa bättre förutsättningar vid bedömning av barnets bästa och på så vis kunna trygga barnets rättssäkerhet vid beslut om omhändertagande för vård förespråkar Mattsson en uppdelning i två begreppspår: barnets behov och barnets intressen, där en avvägning dessa begreppspår emellan blir resultatet av barnets bästa.³ Med barnets *behov* avses vad de vuxna och de vuxnas samhälle anser att barnet behöver. Med barnets *intressen* avses vad barnet sett ur egen synvinkel anser att det behöver. Vidare kan barnets behov och intressen delas in i typiska och specifika. Med *typiska* avses sådana behov och intressen som barn delar med varandra, medan *specifika* behov och intressen är sådana som direkt kan relateras till det enskilda barnet. Uppdelningen i typiska och specifika behov, samt typiska och specifika intressen, ger vid handen att informationen kring barnen i beslutsunderlaget kommer ifrån en rad olika källor vilken domstolen har att göra en avvägning emellan vid bevisprövning. Vilket utrymme de olika framkomna behoven och intressena bör tillmätas och således utgöra av beslutsunderlaget är dock oklart.

1.2 Syfte och frågeställningar

Föreliggande uppsats har till huvudsyfte att diskutera och försöka ge svar på vilket utrymme ett barns *specifika* behov och intressen bör utgöra av beslutsunderlaget vid bevisprövning av om grund för vård enligt LVU föreligger. Ett delsyfte är vidare att besvara frågan vilket utrymme invandrabarns specifika behov och intressen i praktiken utgör i femtiofem länsrättsdomar. Huvudfrågan kommer därvid att besvaras genom en exemplifiering av de specifika behov och intressen hos invandrabarn som framkommer i domarna. Att just barn med invandrabakgrund som föremål för tvångsomhändertagande fått fungera som exempel beror på att dessa barn som en grupp visat sig överrepresenterade inom den sociala

¹ 1 § 5 st. LVU; ”Vid beslut enligt denna lag skall vad som är bäst för den unge vara avgörande”.

² Mattsson, 2002, s. 33 ff. Schiratzki, s. 27 ff, Mattson, under tryckning.

³ Mattsson, 2002, s. 37 ff.

barnavården och jag därav funnit det intressant att angripa frågeställningen genom en närmare studie av dessa barns behov och intressen.⁴

1.3 Metod och material

I uppsatsen har främst använts två metoder för att finna svar på de uppställda frågeställningarna, dels den rättsdogmatiska metoden och dels en empirisk studie.

Den rättsdogmatiska metoden, vilken består av en studie av lagtext, förarbeten, doktrin och praxis, är mest framträdande i de tre första kapitlen av uppsatsen vilka syftar till att ge läsaren grundläggande bakgrundsinformation om regelverket kring tvångsomhändertagande av barn samt specifik information om invandrabarn och den särskilda problematik som framkommit kring omhändertagande av desamma. Tonvikten i materialet har främst fästs vid förarbeten samt doktrin av Mattsson. Information har även hämtats ifrån rapporter utgivna av socialstyrelsen samt socialstyrelsens författningssamling.

Den empiriska undersökningen vilken gjorts för att få verklighetsförankring till det teoretiska består av en undersökning av länsrättsdomar från Länsrätten i Skåne Län. Undersökningmaterialet består av femtiofem domar från februari 2006 till februari 2007 vilka berör omhändertagande av barn med utländsk bakgrund, såväl flickor som pojkar. Anledningen till att studien har gjorts av domar från Länsrätten i Skåne Län är att domkretsen i stort innefattar ett mångkulturellt folk ifrån olika sociala, kulturella, etniska och religiösa grupper ifrån hela världen bosatta antingen i storstad, småstad eller på landsbygden.

1.4 Disposition

Följande inledning efterföljs av två kapitel vilka redogör för utvecklingen inom den sociala barnavården, ansvarsfördelningen mellan föräldrar och samhälle, barnets bästa som ledstjärna vid bevisprövning, beslutsunderlaget samt de grundläggande förutsättningarna för omhändertagande för vård. Därefter följer ett kapitel med information som särskilt berör invandrabarn och problematiken kring omhändertagande av desamma. Det efterföljande kapitlet redogör för den empiriska undersökningen och uppsatsen avslutas därefter med en analys vari frågeställningen avses att diskuteras och besvaras genom en exemplifiering av invandrabarn och dess specifika behov och intressen.

⁴ SOU 2001:52, s. 301. Socialstyrelsen, Barn och unga – insatser 2004, Prop. 2002/03:53, s. 36.

1.5 Definition och avgränsning

Med begreppet invandrabarn avses i den grundläggande bakgrundsinformation i uppsatsen både första och andra generationens invandrabarn, det vill säga både barn som själva invandrat hit och barn som är födda här i riket men som har föräldrar som har invandrat hit. Även barn med en förälder född i utlandet och en i Sverige räknas in som andra generationens invandrabarn. Med invandrabarn avses främst utomnordiska barn med annan kulturell och etnisk bakgrund än majoriteten i Sverige och Norden har.

Då det av domarna i den empiriska studien som regel inte går att utläsa ifrån vilket land barnen kommer, eller vilken kultur, religion eller social grupp barnen tillhör, har urvalet av domar gjorts med anledning av barnens namn. Endast domar där både vårdnadshavarens och barnets för- och efternamn avsevärt skiljer sig ifrån svenska namn ingår i studien, och på så vis kan med viss säkerhet sägas att de berörda barnen har ett utländskt ursprung.

2 Huvuddragen och utvecklingen inom den sociala barnvården

2.1 Utvecklingen inom den sociala barnvården

Samhällets möjligheter att gripa in som stöd och hjälp för barn och ungdomar har funnits sedan 1902 då den första barnvårdsreformen genomfördes i Sverige. Den första lagen som kom var 1902-års vanartslag (1902:67) och den hade som huvudsyfte att skydda samhället från växande ungdomsbrottslighet. Enligt vanartslagen kunde barn under femton år som betecknades som vanartiga skiljas från sitt hem mot föräldrarnas vilja och placeras i enskilt hem eller skyddshem. Äldre barn kunde placeras på särskilda uppfostringsanstalter för tvångsuppfostran. 1902 tillkom även lagen (1902:63) om fosterbarnsvård vilken gällde för barn under sju år. Lagen fastställde vilket ansvar samhället hade för barn. Även lagen (1918:42) om fattigvården kunde bli aktuell för barn genom att nödställda barn kunde få fattigvård eller understöd från det allmänna.⁵

Trots lagstiftningsreformen som skedde 1902 kvarstod missförhållandena för barn som hade det svårt. Genom 1924 års barnvårdslag (1924:361) ersattes bestämmelserna i vanartslagen, fosterbarnslagen och reglerna om omplacering av barn i fattigvårdslagen. Barnvårdslagen lade grunden för den uppdelning i frivillighet och tvång som finns idag.⁶

Under 1950- och 1960-talen reformerades de sociala lagarna och en ny barnvårdslag (1960:27) antogs. Bakom lagen låg moderna tankar om ökade krav på vårdens innehåll och rättssäkerhet. 1967 tillsattes Socialutredningen för att göra en allmän översyn av den sociala vårdlagstiftningen. Arbetet ledde fram till en ny och genomgripande reform av socialvården.⁷ 1982 trädde 1980-års socialtjänstlag i kraft. Lagen som hade karaktär av en ramlag gav kommunerna möjlighet att tillämpa bestämmelserna utifrån varje enskild individs behov, förutsättningar och förmåga.⁸ Samtidigt som 1980-års socialtjänstlag tillkom trädde lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga i kraft som ett komplement till socialtjänstlagen. Denna lag skilde sig från tidigare bestämmelser om omhändertagande av unga på så vis att man tidigare hade omhändertagit barn och unga med hänsyn till samhällsskyddet. Nu skulle hänsyn istället tas till vad som var bäst för det

⁵ Mattsson, 2002, s. 41 ff.

⁶ Mattsson, 2002, s. 44 ff.

⁷ Mattsson, 2002, s. 47 ff.

⁸ Prop. 1979/80:1 om socialtjänsten, s. 1 ff.

enskilda barnet och dennes behov.⁹ Den socialtjänstlag (2001:453) som gäller idag trädde i kraft 2002 och innebär inga större förändringar gentemot 1980-års socialtjänstlag. 1990 trädde gällande lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga i kraft och lagen reviderades 2003 i syfte att stärka barnperspektivet.¹⁰

2.2 Den sociala barnvården idag

2.2.1 Föräldrarnas ansvar

De grundläggande bestämmelserna om barn står att finna i Föräldrabalken. Enligt FB skall alla barn ha rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran.¹¹ Barnets rätt till omvårdnad innefattar en rätt för barnet att få både sina materiella och psykiska behov tillgodosedda. I barnets rätt till trygghet ligger att barnet skall ha rätt att leva i ett stabilt förhållande och att ha någon att lita på. Till en god vård och fostran hör att barnet får känna att det behövs och att det får möjlighet att pröva sin förmåga och utveckla sina inneboende resurser för att efter hand frigöra sig från sitt beroende av vårdnadshavarna. I en god fostran ligger också att barnet får lära sig att sätta gränser för sitt handlande och att ta ansvar.¹² Barn skall vidare enligt samma stadgande i FB behandlas med aktning för sin person och egenart, vilket innebär att hänsyn och respekt skall tas för de individuella egenskaper och de särdrag som ett barn har. Barn skall vidare med stigande ålder ha rätt till ett allt starkare integritetsskydd.¹³

Alla barn, oavsett ursprung, har samma grundläggande behov.¹⁴ Ytterst ansvarig för att dessa behov tillgodoses är föräldrarna som vårdnadshavare, eller annan särskilt förordnad vårdnadshavare. Vårdnadshavaren skall även svara för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter och att barnet får en tillfredsställande försörjning och utbildning. Vårdnadsansvaret består till dess barnet har fyllt arton år eller dessförinnan ingått äktenskap.¹⁵

2.2.2 Samhällets ansvar

Vid sidan av vårdnadshavaren vilar ett stort ansvar på samhället som har att tillse att barn får en god uppväxt. En viktig del utgör den kommunala barnomsorgen, skolorna, hälso- och sjukvård och de fritidsaktiviteter som det allmänna har att erbjuda barn och ungdomar. Vidare har samhället, genom socialnämnden, ett särskilt ansvar att träda in som ytterst ansvarig

⁹ Prop. 1979/80:1 Del A, s. 500.

¹⁰ SOU 2000:77, Prop. 2002/03:53, s. 76.

¹¹ 6 kap. 1 § FB.

¹² Prop. 1981/82:168, s. 59.

¹³ Prop. 1981/82:168, s. 60.

¹⁴ Prop. 1989/90:28, s. 58.

¹⁵ 6 kap. 2 § FB.

för barns trygghet och välfärd om föräldrarna på något sätt brister i sin omsorg.¹⁶

De övergripande bestämmelserna om socialnämndens ansvar för barn och ungdomar samt syftet med och riktlinjerna för den sociala barnvården finns stadgat i 5 kap. 1 § SoL. Enligt bestämmelsen skall socialnämnden verka för att barn och ungdomar växer upp under trygga och goda förhållanden. Socialnämnden skall vidare i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysik och social utveckling hos barn och ungdomar. För det tredje betonas att socialnämnden med särskild uppmärksamhet skall följa utvecklingen hos de barn och ungdomar som har visat tecken till en ogynnsam utveckling och i nära samarbete med hemmen sörja för att barn och ungdomar som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som de behöver och om, med hänsyn till om den unges bästa motiverar det, vård och fostran utanför det egna hemmet. Vidare betonas att socialnämnden skall arbeta aktivt för att förebygga och motverka missbruk bland barn och ungdomar av alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel eller beroendeframkallande medel samt dopningsmedel. Socialnämnden skall utan dröjsmål inleda en utredning om barnets förhållande då de fått kännedom om något som kan föranleda åtgärd.¹⁷

Socialtjänstens arbete skall bygga på respekt för den enskildes självbestämmanderätt och integritet.¹⁸ Det innebär att insatser enligt SoL förutsätter samtycke från vårdnadshavarna, eller om den unge fyllt femton år, från denne själv.¹⁹ Om samtycke till vården saknas och socialtjänsten inte kan uppfylla sitt ansvar enligt SoL kan dock initiativ till en prövning om tvångsvård enligt LVU göras genom ansökan hos länsrätten som regelmässig prövningsinstans.²⁰ LVU finns som ett komplement till SoL och skall trygga att samhället kan ge barn och ungdomar den vård och behandling som de kan behöva i situationer då frivilliga insatser är otillräckliga.²¹

2.3 Principen om barnets bästa

1990 ratificerade Sverige FN:s konvention om barns rättigheter, även kallad Barnkonventionen.²² Principen om att barnets bästa alltid skall sättas i främsta rummet är en av konventionens grundpelare och kan härledas ur två grundläggande tankar som båda har satt sina spår i konventionen: att barn har fullt och lika människovärde och alltså inte är mindre värda än vuxna

¹⁶ Prop. 1981/82:168, s. 61.

¹⁷ 11 kap. 1 §. SoL.

¹⁸ 1 kap. 1 § 3 st. SoL.

¹⁹ 1 § 2 st. LVU.

²⁰ 2 § LVU.

²¹ Prop. 1979/80:1 Del A, s. 499 f.

²² FN:s konvention d. 20 nov. 1989 om barnets rättigheter. Schiratzki, s. 19.

och att barn är sårbara och behöver särskilt stöd och skydd.²³ Konventionen har inte inkorporerats i svensk lagstiftning, men principen om barnets bästa återfinns numera i flera bestämmelser som en överordnad regel att gälla vid åtgärder rörande barn.

Portalparagrafen om barnets bästa återfinns i 6 kap. 2 a § FB i vilken fastslås att barnets bästa skall vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge. Det stadgade innebär att det inte finns några andra intressen som kan gå före barnets bästa, t.ex. rättvisa mellan föräldrarna eller en förälders behov av kontakt med barnet.²⁴ I paragrafen understryks särskilt att vid avgörande av vad som är bäst för barnet skall särskilt beaktas barnets skyddsaspekt samt behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.

I SoL stadgas att när åtgärder rör barn skall det särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver.²⁵ Uttrycket i SoL om barnets bästa är dock ett av flera mål vilket innebär att beslut inte behöver tas i enlighet med vad som är barnets bästa, utan tillräckligt är att barnets bästa har beaktats. Detta av den anledning att SoL fungerar som en ramlag och många verksamhetsområden omfattas, något som kan leda till intressekonflikter mellan barnet och dess syskon och/eller föräldrar där även andra mål aktualiseras.²⁶

Sedan den 1 juli 2003 återfinns principen om barnets bästa även i LVU, i vilken stadgas att vid beslut enligt denna lag skall vad som är bäst för den unge vara avgörande.²⁷ Principen infördes i syfte att stärka barnets ställning i mål och ärenden enligt lagen och innebär att det inte skall finnas några andra intressen som kan väga över och gå före barnets.²⁸ Barnets bästa skall av denna anledning alltid vara avgörande när beslut skall fattas. Begreppets exakta innebörd står dock inte att finna någonstans. I förarbetena har istället framhållits att det hör till sakens natur att det inte går att precisera innebörden av ett sådant begrepp.²⁹ Det åligger istället rättstillämparen att i varje enskilt fall avgöra vad som är bäst för barnet. I förarbetena framhålls att hänsyn skall tas till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande samt utveckling.³⁰ Både kortsiktiga och långsiktiga effekter skall beaktas. Vad som anses vara barnets bästa beror sedermera på vad socialnämnden respektive domstolen har för uppfattning och vilka antaganden och bedömningar som görs i det enskilda fallet. Begreppet har visat sig svårt att tillämpa i praktiken på grund av dess oklara innehåll, något som diskuterats vid återkommande tillfällen i doktrin och artiklar.³¹ Mattsson påvisar att det sedan införseln av principen om barnets bästa i

²³ SOU 1997:116, s. 125.

²⁴ Prop. 2005/06:99, s. 85.

²⁵ 1 kap. 2 § SoL.

²⁶ Mattsson, under tryckning, s. 3 f.

²⁷ 1 § LVU.

²⁸ SOU 2000:77.

²⁹ Prop. 2002/03:53, s. 77.

³⁰ Prop. 1997/98:7, s. 107. Prop. 2005/06:99, s. 40.

³¹ Mattsson, 2002, s. 33 ff. Schiratzki, s. 27 ff, Mattson, under tryckning.

LVU skapats utrymme för två tillämpningssätt vid bedömning av huruvida ett beslut om tvångsvård enligt LVU skall ske, något som skapar rättssäkerhet.³² Sedan tidigare gällde, även att principen inte var direkt utskreven i lagtext, att barnets bästa hade funktionen som en övergripande princip inbegripen i själva prövningen av rekvisiten för tvångsvård. Även efter lagändringen ses denna funktion som godtagbar. I det andra tillämpningssättet sker prövningen i flera led. Först görs en bedömning av om förutsättningarna för tvångsvård är uppfyllda, därefter görs en bedömning av om tvångsvård är det bästa för barnet. Anses bedömningen inte vara till barnets bästa skall ansökan avslås. Då det är oklart vilket tillämpningssätt som skall gälla vid bedömning ställer Mattsson sig frågande till vilken effekt som förändringen i LVU egentligen fått.

2.3.1.1 Barnets behov och intressen

För att skapa bättre förutsättningar vid bedömning av barnets bästa och på så vis kunna trygga barnets rättssäkerhet vid beslut om tvångsvård förespråkar Mattsson en uppdelning i två begreppspår: barnets behov och barnets intressen, där resultatet av en avvägning mellan dessa begreppspår blir barnets bästa. Med barnets *behov* avses vad de vuxna och de vuxnas samhälle anser att barnet behöver. Med barnets *intressen* avses vad barnet sett ur egen synvinkel anser att det behöver. Vidare kan barnets behov och intressen delas in i typiska och specifika. Med *typiska* avses sådana behov och intressen som barn delar med varandra, medan *specifika* behov och intressen är sådana som direkt kan relateras till det enskilda barnet.³³

Åsikten om vad barn typiskt sett har behov av har som regel grund i vetenskaplig forskning och är på så vis allmänt känt, t.ex. barns behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran. Lagstiftningen kring barnets bästa och barnets rättigheter bygger på vad ett barn typiskt sett har behov av. Ett barns specifika behov är oftast uttalat av personer i barnets närhet antingen i hemmet, på förskolan eller i skolan, eller av sakkunniga personer som barnet varit i kontakt med t.ex. skolpsykolog, barnläkare eller barnpsykiatriker. Ett barns specifika behov ger uttryck för dess egenart, individuella egenskaper och särdrag.³⁴ Det åligger socialnämnden att vid ansökan om vård enligt LVU upprätta en vårdplan som svarar emot det vårdbehov barnet har. Vårdplanen syftar dels till att tydliggöra de mål man vill uppnå med placeringen och dels till att tydliggöra vilka medel man skall tillgå för att uppnå dessa mål utifrån det enskilda barnets behov. Det gäller samtliga behov i fråga om allt som berör barnets sociala situation, fysiska och psykiska hälsa samt utbildning.³⁵

Barnets typiska intressen är barnets egen uppfattning om vad barn i allmänhet behöver. Barnets specifika intressen är sådant som är viktigt just

³² Mattsson, under tryckning, s. 11 f.

³³ Mattsson, 2002, s. 37 ff.

³⁴ Mattsson, 2002, s. 37 ff.

³⁵ 4 § LVU. Prop. 2000/2001:80, s. 104.

för det barnet t.ex. drömmar, tankar, önskemål och känslor.³⁶ För att barnets egen uppfattning skall framkomma i en process är det viktigt att barnet hörs i fråga om sina intressen. Rätten att komma till tals, vilken är ytterligare en grundprincip i Barnkonventionen, skall varje barn i stånd att bilda sig egna åsikter vara tillförsäkrad i alla frågor som rör barnet, även i domstols- och administrativa förfaranden. Hur barnen skall höras framgår dock inte, utan bedömningen lämnas till berörd myndighet att avgöra. De uttryckta åsikterna skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.³⁷ Rätten att komma till tals gäller även om barnet inte kan kommunicera på vuxnas vis. FN-kommittén har betonat att även mycket små barn kan vara i stånd att bilda sig åsikter och skall då få uttrycka dessa.³⁸ Däremot kan åsikterna komma att tillmätas mindre betydelse i förhållande till barnets behov. Barn har med åldern stigande rätt till autonomi. Det innebär att ju äldre barnet är, ju större utrymme skall barnet få vid utredning om vad som är barnets bästa i förhållande till dess mognad. Att även barnets mognad skall tas i beräkning innebär att inte enbart åldern skall vara avgörande, utan hänsyn måste tas till att lika gamla barn kan ha uppnått olika mognad. Det finns dock inga riktlinjer vare sig i förarbeten eller praxis om hur begreppet mognad skall bedömas.

Innebörden i principen om barns rätt att komma till tals är att barn skall ses som samhällsmedborgare, individer med rätt att uttrycka sina egna åsikter. Denna rättighet gäller alla barn oavsett vilket språk de talar.³⁹ Det åligger staten ett tungt ansvar att tillse att åtgärder vidtas så att varje barn i realiteten har möjlighet att göra sin röst hörd. Behövs tolk skall en sådan anskaffas. Barn som är föremål för bedömning enligt LVU skall företrädas av ett offentligt biträde. Bitrådets främsta uppgift är att biträda barnet för att stärka rättssäkerheten. Har barnet fyllt femton år är det processbehörigt, och besitter enligt SoL och LVU talerätt, det vill säga barnet har själv möjlighet att föra sin talan inför domstol.⁴⁰ Bitrådets roll är då att verka som stöd och hjälp samt agera efter barnets önskningsar. För ett barn som saknar talerätt har biträdet ytterligare en roll, nämligen att också agera som ställföreträdare. Rollen som ställföreträdare innebär att biträdet, förutom att föra fram barnets åsikter, även skall framföra sin uppfattning om vad som anses stämma bäst överens med barnets bästa.⁴¹

2.4 Processen i LVU-mål

Om samtycke till behövlig vård saknas och socialtjänsten inte kan uppfylla sitt ansvar enligt SoL skall initiativ till en prövning om tvångsvård enligt LVU göras hos länsrätten som regelmässig prövningsinstans. Initiativet till tvångsvård kan komma efter ett flertal frivilliga försök, eller skyndsamt

³⁶ Mattsson, 2002, s. 37 ff.

³⁷ Barnkonventionen artikel 12. 5 § LVU.

³⁸ SOU 1997:116, s. 174.

³⁹ SOU 1997:116, s. 175.

⁴⁰ 11 kap. 10 § SoL. 36 § LVU.

⁴¹ Mattsson, 2002, s. 182 f.

genom ett omedelbart omhändertagande av socialnämnden då man finner det sannolikt att ett barn behöver beredas vård enligt LVU och man inte kan avvakta rättens beslut.⁴² Enligt förarbetena kan skäl till att rättens beslut inte kan avvaktas vara att vårdbehovet är akut, att den fortsatta utredningen allvarligt kan försvåras eller att vidare åtgärder kan hindras.⁴³ En ansökan om vård skall innehålla en redogörelse för den unges förhållanden, de omständigheter som utgör grund för att den unge behöver beredas vård, tidigare vidtagna åtgärder samt en vårdplan som redogör för den vård som socialnämnden avser att anordna.⁴⁴ Som huvudregel skall även en läkarundersökning ingå i utredningsmaterialet till ansökan.⁴⁵ Det kan röra sig om en somatisk, barnpsykiatrisk eller psykologisk undersökning eller en kombination av dessa. Då ett omedelbart omhändertagande skett skall socialnämnden inom en vecka från den dag då beslutet fattades underställas länsrätten.⁴⁶

Länsrätten har då ansökan om vård, eller underställelse av omedelbart omhändertagande, inkommit att följa reglerna i Förvaltningsprocesslagen (1971:291) samt de särskilda processbestämmelser som finns i LVU. Enligt huvudregeln i FPL skall förfarandet i förvaltningsdomstolen vara skriftligt. Ett muntligt förfarande kan dock komma att komplettera det skriftliga om enskild som för talan i målet begär det och inga särskilda skäl talar där emot.⁴⁷ Enligt en specialbestämmelse i LVU är dock huvudregeln att muntlig förhandling skall hållas som ett komplement till det skriftliga förfarande i mål som berör tvångsvård.⁴⁸ Detta för att man anser dessa mål vara av djupt ingripande natur för den enskilde och det därav ansetts vara av vikt av rättssäkerhetsskäl att målen inte avgörs på handlingarna i den enskildes frånvaro.⁴⁹ Endast då det anses vara uppenbart obehövligt kan en förhandling komma att ske genom enbart ett skriftligt förfarande.

Mål om tvångsvård skall handläggas skyndsamt med rättssäkerhetshänsyn till barnet och dess vårdnadshavare.⁵⁰ Efter att länsrätten fått in ansökan om vård innefattande en redogörelse för den unges förhållanden, de omständigheter som utgör grund för att den unge behöver beredas vård, tidigare vidtagna åtgärder samt den vård som socialnämnden avser att anordna, skall ansökan kommuniceras.⁵¹ Samtliga parter i målet skall ha partsinsyn, dvs. tillgång till allt material i målet, för att ges möjlighet att yttra sig över det inkomna. Allt material som successivt tillförs målet skall vidare också kommuniceras. Då förhandlingen i förvaltningsdomstolen som huvudregel sker genom skriftväxling ansågs kommunikationskravet och partsinsynen vid tillkomsten av FPL vara av största vikt för att kunna

⁴² 6 § LVU.

⁴³ Prop. 1989/90:28, s. 39.

⁴⁴ 4 § LVU.

⁴⁵ 32 § LVU.

⁴⁶ 7 § LVU.

⁴⁷ 9 § FPL.

⁴⁸ 35 § LVU.

⁴⁹ Prop. 1989/90:28, s. 124.

⁵⁰ 33 § LVU.

⁵¹ 18 § FPL.

tillgodose samtliga parTERS rättssäkerhet.⁵² Då barnet alltid är part i målet tillkommer rätten till partsinsyn och yttranderätt även barnet. Barnet som fyllt femton år kan även genom sin processbehörighet inkomma med kompletterande uppgifter i målet.⁵³ I de fall barnet är under femton år tillsänds handlingarna dock barnets ställföreträdare, vilket kan komma att begränsa både dess insynsrätt samt yttranderätt. Partsinsynen kan även komma att begränsas för samtliga parter av vissa bestämmelser i SekrL.

Det åligger rätten att tillse att mål blir utrett som dess beskaffenhet kräver.⁵⁴ Genom sin materiella processledning kan de därav komma att begära komplettering av inkommet material om de finner det inkomna vara otillräckligt för att kunna ligga till grund för beslut.⁵⁵ Finner rätten det inkomna materialet även efter en komplettering vara otillräckligt som underlag för rättens beslut skall rätten avvisa ansökan.

Till den muntliga förhandlingen bör samtliga parter kallas. Detta gäller även den unge om denne nått tillräcklig ålder och mognad. Om den unge fyllt femton år är det upp till denne själv om den vill delta.⁵⁶

2.4.1 Bevisbördan, beslutsunderlaget samt domstolens bevisprövning

Som ytterst ansvarig för barns välfärd tillkommer bevisbördan för om grund för vård enligt LVU föreligger socialnämnden.⁵⁷ Det innebär att det åligger socialnämnden att inkomma med erforderligt beslutsunderlag, dvs. material av sådan styrka att förutsättningarna för tvångsvård kan anses uppfyllda, samt den planerade vården godtagbar sett till barnets bästa. Bevisbördan innebär även att socialnämnden har att motbevisa annan fakta i målet som framkommer genom andra parter.

Då det åligger domstolen att tillse att mål blir utrett som dess beskaffenhet kräver har rätten vid bevisprövning att värdera och göra en bedömning av allt det material som samtliga parter frambringat i målet, och då även barnet med beaktande av dess ålder och mognad, både vid skriftväxlingen samt vid den muntliga förhandlingen. Bevisprövningen syftar till att se om beviskravet, dvs. den måttstock som domstolen har att åtfölja vid ställning till om det införda materialet i målet är tillräckligt för beslut, är uppfyllt.⁵⁸ Fri bevisprövning råder i svensk rätt och innebär att det står domstolen fritt att bedöma vad det frambringade materialet är värt, med iakttagande av saklighet och opartiskhet.⁵⁹ Sakkunnigutlåtanden väger dock av tradition mycket tungt vid domstolens bevisprövning, särskilt om informationen

⁵² Mattsson, 2002, s. 218.

⁵³ 36 § LVU.

⁵⁴ 8 § FPL.

⁵⁵ Diesen, s. 86.

⁵⁶ Mattsson, 2002, s. 276.

⁵⁷ Diesen, s. 76.

⁵⁸ Mattsson, 2002, s. 305.

⁵⁹ Diesen, s. 20.

berör små barn. Även sakkunnigutlåtande om små barns intressen, vilka av naturlig förklaring inte får komma till tals i samma utsträckning som äldre barn, väger tungt eftersom det då krävs särskild kunskap för att kunna tolka och förstå barnet.⁶⁰ Desto mer specialiserad utlåtaren är inom sitt område, ju större tyngd torde det sagda kunna tillmätas. Uppgifter från barnen själva tillmäts däremot oftare mindre tillförlitlighet eftersom barn oftast uppfattas som mindre pålitliga och mer påverkbara än vuxna människor.⁶¹ Samstämmiga uppgifter från fler personer väger också tyngre vid bevisprövningen, än om uppgifter enbart kommer ifrån en person. Inga direkta riktlinjer finns uppställda för när ett mål genom bevisprövningen skall anses utrett som dess beskaffenhet kräver, dvs. då inkommet material kan anses vara erforderligt som beslutsunderlag.⁶² Av betydelse är dock vilket beviskrav i fråga som ställs.

2.4.2 Domstolens motiveringsskyldighet

Enligt 30 § 2 st FPL är förvaltningsdomstolen skyldig att redovisa dem skäl som har bestämt utgången i ett mål. Det innebär att domstolen i sina domskäl tydligt måste motivera sitt ställningstagande. Då barnen har rätt till gradvis stigande autonomi är det av stor vikt för de berörda barnens rättssäkerhet att domskälen ger barnet information om vilka grunder beslut har fattats på och i vilken mån barnet genom sin rätt att komma till tals har påverkat utgången i målet, särskilt i de mål då domstolen beslutar emot barnets egna intressen. Med tanke på motiveringsskyldigheten har domstolen en svårighet att ta ställning till då integritetskänsliga uppgifter om t.ex. en medicinsk prognos framkommit i målet skall redovisas. Enligt JO är det påkallat att vara återhållsam med andra uppgifter än nödvändiga. Motiveringsskyldigheten måste därmed balanseras med hänsyn till parten i målet.⁶³

2.5 Sammanfattning

Alla barn skall enligt svensk lagstiftning ha rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran sett i ljuset av de individuella egenskaper och de särdrag som ett barn har. Ytterst ansvarig för att dessa behov tillgodoses är föräldrarna som vårdnadshavare, eller annan särskilt förordnad vårdnadshavare. Vid sidan av vårdnadshavaren har samhället, genom socialnämnden, ett särskilt ansvar att träda in som ytterst ansvarig om föräldrarna på något sätt brister i sitt ansvar genom att inte tillse dessa barnens behov. Insatser enligt SoL förutsätter samtycke från föräldrarna eller den unge själv om denne är över femton år. Saknas samtycke till frivillig vård kan tvångsvård enligt LVU istället komma att aktualiseras. LVU finns således som ett komplement till SoL och skall trygga att samhället kan ge barn och ungdomar den vård och

⁶⁰ Mattsson, 2002, s. 311.

⁶¹ Mattsson, 2002, s. 399.

⁶² Mattsson, 2002, s. 279.

⁶³ Mattsson, 2002, s. 326 f.

behandling som de kan behöva i situationer då frivilliga insatser är otillräckliga. Som ytterst ansvarig för barns välfärd då föräldrarna brustit i sitt ansvar ligger bevisbördan för om förutsättningarna för vård enligt LVU är uppfyllda på socialnämnden. Det åligger därav socialnämnden att inkomma med erforderligt beslutsunderlag. Barnet, dess föräldrar och/eller barnets ställföreträdare har genom kommunikationskravet samt rätten till partsinsyn och yttranderätt även dem möjlighet att tillföra information till målet. Då det åligger rätten att tillse att mål blir utrett som dess beskaffenhet kräver har rätten vid bevisprövning av om de materiella förutsättningarna för tvångsvård är uppfyllda att avgöra om inkommet material är tillräckligt för att utgöra grund som beslutsunderlag. Principen om barnets bästa skall vara ledstjärnan vid bedömning. Då principen om barnets bästa återkommande har kritiserats för att vara för generell och därav skapa rättsosäkerhet förespråkar Mattsson en uppdelning i begreppspar; barnets behov och barnets intressen, där både typiska och specifika sådana ingår. Genom att uppgifterna som framkommit i målet angående barnets behov respektive barnets intressen ställs emot varandra vid bevisprövning framkommer ett så rättvist resultat av barnets bästa som möjligt. Kan av beslutsunderlaget inte utrönas vad som är det bästa för barnet i det enskilda fallet torde underlaget vara för tunt. Vilket beviskrav som genom bevisprövningen skall uppnås och vad som således torde krävas av beslutsunderlaget beror på flera olika faktorer vilket nästföljande kapitel avser att redogöra för.

3 Grunder för tvångsomhändertagande

3.1 Allmänt

Genom RF är alla medborgare gentemot det allmänna tillförsäkrade ett skydd mot frihetsberövande. Denna rättighet kan dock inskränkas i lag eller annan författning för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle.⁶⁴ Ett sådant ändamål fyller LVU då den som huvudsyfte skall trygga att samhället kan ge barn och ungdomar den vård och behandling som de kan behöva i situationer då frivilliga insatser är otillräckliga. Även av EKMR följer att rätten till frihet och rätten till respekt för privat- och familjeliv endast får inskränkas med stöd av lag om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt för t.ex. skydd för hälsa.⁶⁵ Enligt Barnkonvention skall alla konventionsstater säkerställa att ett barn inte skiljs från sina föräldrar mot deras vilja utom i de fall då behöriga myndigheter, som är underställda rättslig överprövning, i enlighet med tillämplig lag och tillämpliga förfaranden, finner att ett sådant åtskiljande är nödvändigt för barnets bästa.⁶⁶

Ett tvångsomhändertagande av ett barn är en mycket ingripande åtgärd för både barnet och dess föräldrar och förarbetena poängterar att det inte bör vidtas utan tungt vägande skäl.⁶⁷ Socialtjänsten har därför ett långtgående ansvar att se till att alla möjligheter till samarbete socialnämnd, vårdnadshavare och barn emellan är uttömda. Det lindrigaste ingreppets princip skall råda.⁶⁸

Tre grundläggande förutsättningar måste vara uppfyllda för att ett tvångsomhändertagande för vård skall kunna ske. För det första måste ett missförhållande råda. De missförhållanden som kan leda till vård kan delas in i två typer av huvudfall, dels missförhållanden i hemmet, de så kallade ”miljöfallen”, enligt 2 § LVU och dels riskfyllt beteende hos den unge, de så kallade ”beteendefallen”, enligt 3 § LVU. En närmare redogörelse av dessa två typer av huvudfall följer nedan. För det andra måste en påtaglig risk för den unges hälsa och utveckling föreligga och för det tredje gäller att insatser ej har kunnat uppnås på frivillig väg på grund av bristande samtycke. Tillämpning av lagen är emellertid inte ovillkorligt knuten till om samtycke finns eller inte. Har socialnämnden grundad anledning att anta att ett samtycke inte är allvarligt menat, eller att den unge själv inte kommer att medverka under frivilliga former kan en tillämpning av lagen ändå bli

⁶⁴ RF 2 kap. 8 §. 12 §.

⁶⁵ EKMR artikel 5:1 d, artikel 8.

⁶⁶ Barnkonventionen art 9.1.

⁶⁷ Prop. 1989/90:28, s. 62.

⁶⁸ Mattsson, 2002, s. 60.

aktuell.⁶⁹ Socialnämnden har själv som nämnts en möjlighet att fatta interimistiskt beslut om tvångsvård i form av omedelbart omhändertagande om det är sannolikt att ett barn behöver beredas vård enligt LVU och man inte kan avvakta rättsens beslut.⁷⁰ En förutsättning i sig för att tvångsvård skall kunna aktualiseras är att tvångsvården har förutsättningar att leda till gynnsammare verkan hos barnet.⁷¹

LVU är tillämplig även när barn med utländskt medborgarskap vistas i Sverige. Om den unge vistas i Sverige utan vårdnadshavare men har en vårdnadshavare i hemlandet, är det vårdnadshavaren som befinner sig i hemlandet som skall samtycka till vården.⁷²

3.2 Missförhållande i hemmet enligt 2 § LVU – ”miljöfallen”

En första förutsättning för tvångsomhändertagande är att något missförhållande enligt 2 eller 3 §§ LVU föreligger. Enligt 2 § i LVU kan vård beslutas för underåriga om det på grund av misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet, finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. Samtliga rekvisit, vilka berörs mer ingående nedan, är knutna till vad varje barn har rätt till enligt FB.

3.2.1 Misshandel

Rekvisitet misshandel omfattar alla de situationer då ett barn utsätts för misshandel i hemmet, såväl fysisk som psykisk.⁷³ Enligt BrB föreligger misshandel om någon tillfogar en annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom i vanmakt eller annat sådant tillstånd.⁷⁴ Som kroppsskada räknas sår, svullnader, benbrott och ledsador, men även funktionsrubbningsar av olika slag och skador på syn och hörsel omfattas av begreppet. Sjukdom inbegriper även psykisk sjukdom och psykisk invaliditet med en medicinsk påvisbar effekt. Med smärta avses ett fysiskt lidande som inte är alltför obetydligt.⁷⁵ Misshandelsbrotten delas in i misshandel och grov misshandel.⁷⁶ En misshandel räknas som grov om gärningen varit livsfarlig eller om gärningsmannen tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller på annat sätt visat särskild

⁶⁹ Prop. 1979/80:1 Del A, s. 499 f.

⁷⁰ 6 § LVU.

⁷¹ RÅ 1996 ref. 61.

⁷² SOSFS 1997:15 kapitel 2.

⁷³ Prop. 1989/90:28, s. 65.

⁷⁴ 3 kap. 5 § BrB.

⁷⁵ Holmqvist m.fl., s. 3:28.

⁷⁶ 3 kap. 5, 6 §§ BrB.

hänsynslöshet eller råhet. Att misshandla ett litet barn bedöms ofta vara grovt.⁷⁷

För att ett tvångsomhändertagande enligt LVU på denna grund skall kunna ske är dock utan betydelse om det inträffade är att hänföra till misshandel enligt BrB eller ej. Detta eftersom LVU är en skyddslagstiftning med syfte att skydda och ge barn erforderlig vård. En helhetsbedömning av det inträffade med beaktande av hur allvarlig misshandeln är, om den upprepats, om risk för upprepning föreligger samt barnets ålder och vad barnets bästa kräver skall vara avgörande vid riskbedömningen.⁷⁸ I förarbetena framhålls att barn som utsätts för misshandel av allvarligare slag bör vårdas utanför det egna hemmet, åtminstone en tid. Förarbetena betonar även att redan en ringa grad av misshandel kan komma att utgöra en påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling, så länge det inte rör sig om en enstaka överilad handling.⁷⁹ Ur samma resonemang följer att en misshandel i straffrättslig mening inte i sig är tillräcklig för att tvångsomhändertagande skall kunna ske om ingen risk för barnets hälsa eller utveckling föreligger. *RA 1996 ref. 91* ger ett klart uttryck för detta då det i rättsfallet rörde sig om fyra syskon i varierade åldrar från ett till elva år som visade tecken på olika grad av misshandel. Ett av barnen, ett spädbarn, hade med stor sannolikhet vid två tillfällen utsatts för "baby shaken syndrom", dvs. han hade blivit utsatt för grepp och kraftiga skakningar vilka lett till att han drabbats av blödningar i hjärnan. Vidare hade pojken hörnfrakturer på skenbenen. Medan underinstanserna beslutade om tvångsvård för pojken, intog regeringsrätten ett annat ställningstagande. Regeringsrätten konstaterar inledningsvis att skadorna pojken ådragit sig är av mycket allvarlig natur och påpekar därvid att det är uppenbart att det allmänt sett måste ställas stora krav på föräldrarna att tillse att sådana skador inte uppkommer på spädbarn som är i deras vård. Att föräldrarna inte heller kunnat lämna en godtagbar förklaring till det inträffade innebar enligt Regeringsrätten att det förelagat brister i omsorgen som medfört en påtaglig risk för pojkens hälsa. Dessa brister ansåg man dock hade upphört under processens gång (drygt två år hade förflutit sedan länsrätten fattat sitt beslut) och föräldrarna hade under tiden haft vårdnaden om tre andra barn utan att någon kritik riktats mot vårdnaden om dem. Regeringsrätten fann därvid att ingen påtaglig risk för att pojkens hälsa eller utveckling skulle skadas längre förelåg. Regeringsrätten påpekar även med hänvisning till förarbetena, att tvångsomhändertagande av barn är en mycket ingripande åtgärd och att bestämmelserna bör tolkas restriktivt.

Socialstyrelsen har särskilt i sina allmänna råd erinrat förbudet mot aga i FB. Detta då man vill poängtera att barnaga som tillåten uppfostringsmetod i många länder inte är accepterad i Sverige.⁸⁰ Även i förarbetena har erinrats om att samma principiella kriterier för åtgärder rörande invandrabarn som svenska barn måste tillämpas. Om olika uppfattningar gör sig gällande skall man i första hand söka nå resultat genom personliga samtal och därvid

⁷⁷ Holmqvist m.fl., s. 3:38 ff. NJA 1992 s. 85.

⁷⁸ SOSFS 1997:15 kapitel 4.

⁷⁹ Prop. 1989/90:28 s. 65, 107.

⁸⁰ SOSFS 1997:15 kapitel 4. 6 kap. 1 § FB.

lämna saklig information om de svenska förhållandena och den svenska synen på t.ex. uppfostringsmetoder som aga. En mjukare tillämpning skulle innebära att det grundläggande skyddet urholkas beträffande invandrarbarn.⁸¹ Socialstyrelsen framhåller även att könsstympling eller misstanke om könsstympling, vilket enligt lagen (1982:316) med förbud mot omskärelse av kvinnor är straffbart, skall kunna föranleda omhändertagande enligt LVU.⁸²

Med psykisk misshandel menas att den unge utsätts för psykiskt lidande genom systematiska kränkningar, nedvärderingar eller terrorisering.⁸³ I förarbetena betonas att det inte skall vara fråga om enskilda händelser, utan om ett förhållningssätt gentemot barnet som på grund av detta förhållningssätt hindrar utvecklingen av en positiv självbild. Det kan vara att barnet särbehandlas negativt i jämförelse med syskon, inte får äta med familjen, ständigt blir kallad dumt, klumpigt, fult, värdelöst, det värsta som hänt eller att barnet lever med ständiga hot om att få stryk eller bli övergivet. Barn som utsätts för denna typ av misshandel är oftast uppväxta i familjer med ständiga bråk och/eller våld mellan föräldrarna eller en förälder och dess sambo. Även flickor och pojkar som växer upp i familjer med patriarkala åsikter och värderingar om t.ex. umgängeskrets, pojkvänner eller hot om ett framtida bortgifte tillhör kategorin som utsätts för psykisk misshandel.⁸⁴

Till psykisk misshandel kan även hänföras de situationer då det brister i föräldrarnas insikt om vad ett barn är och/eller att den vuxne uppfattar att barnet är till för att uppfylla de vuxnas behov och således inte får möjlighet att vara barn. Det kan också röra sig om situationer då förväntningarna på barnet är orealistiska och inte överensstämmer med barnets utvecklingsnivå.⁸⁵

3.2.2 Otillbörligt utnyttjande

Med begreppet otillbörligt utnyttjande avses främst att någon av föräldrarna utnyttjar barnet sexuellt. Det kan också vara frågan om att ett barn utnyttjas i pornografiskt syfte av föräldrarna eller med föräldrarnas samtycke. Begreppet täcker även in situationer då ett barn tvingas att utföra ett alltför ansträngande kroppsarbete i hemmet, samt situationer då en förälder lägger på barnet ett alltför stort självständigt ansvar för föräldrar eller syskon.⁸⁶ Ett otillbörligt utnyttjande behöver inte vara medvetet från föräldrarnas sida, utan det kan vara så att de inte själva förmår att ta tillräckligt stort ansvar för hem och familj och barnet således tvingas ta över föräldrarollen. Ett sådant rollbyte förekommer ofta i missbrukarfamiljer.⁸⁷

⁸¹ SOU 1979/80:44, s. 76.

⁸² SOSFS 1997:15 kapitel 15.

⁸³ Prop. 1989/90:28, s. 107.

⁸⁴ Prop. 2002/03:53, s. 82.

⁸⁵ Prop. 2002/03:53, s. 82.

⁸⁶ Prop. 1989/90:28, s. 65, 107.

⁸⁷ SOSFS 1997:15 kapitel 4.

3.2.3 Brister i omsorgen

Begreppet brister i omsorgen är vitt och täcker in flera situationer. Alla situationer då ett barn utsätts för vanvård innefattas i begreppet. Vanvård innebär att barnet missköts ifråga om den materiella omsorgen dvs. ifråga om hygien, kläder eller mat. Vidare faller under begreppet även situationer då ett barn inte får lämplig sjukvård eller medicinsk behandling. Det kan röra sig om att ett barn förvägras en blodtransfusion eller en livsnödvändig operation på grund av föräldrarnas trosuppfattning, eller att ett handikappat barn inte får den nödvändiga vård som det kan tänkas behöva som t.ex. sjukgymnastik. Brister i omsorgen föreligger även om ett barns behov av en känslomässig trygghet och stimulans allvarligt eftersätts t.ex. på grund av missbruk, utvecklingsstörning eller psykisk störning hos någon av föräldrarna, eller på grund av djupgående konflikter mellan desamma. I förarbetena understryks dock att problem hos föräldrarna i sig inte skall föranleda ett omhändertagande, utan det väsentliga är de följder som dessa problem leder till för barnen.⁸⁸

I *RA* 85 2:46 ansågs lindrig utvecklingsstörning hos föräldrarna i kombination med att de fick viss stöd hjälp från socialen, samt att föräldrarna och barnet hade en god relation och barnet synes utvecklas normalt, inte utgöra sådan brist i omsorgen att det förelåg anledning att tvångsomhänderta barnet för vård. Inte heller i *RA* 85 2:83 I fann regeringsrätten skäl att tvångsomhänderta en ung pojke, trots att bägge föräldrarna led av psykotiska besvär och hade varit inlagda på psykiatrisk avdelning. Efter att specialistläkare hade hörts ansåg regeringsrätten föräldrarna tillsammans kunna tillgodose barnets grundläggande behov. Inte heller har det visat sig i senare praxis att allvarlig psykisk störning eller visst handikapp hos ensamstående förälder utgör grund för tvångsomhändertagande så länge barnen utvecklas normalt och i övrigt är anpassade.⁸⁹ Av *RA* 1995 ref 39 framgår att brister i fråga om insikt och emotionell förmåga hos föräldrar vars barn tydligt visat tecken på understimulans, bristande känslomässig kontakt och hälsoproblem, inte heller utgör grund för tvångsomhändertagande då föräldrarna, trots vissa invändningar mot vården och bristande samarbete sedan tidigare, vid tidpunkten för regeringsrättens dom ansetts acceptera stödåtgärder. I en dom från Regeringsrätten, *RegR 7247-02*, omhändertogs barnen i en familj med missbruksproblem hos föräldrarna efter att barnen visat sig efter i utvecklingen.

Även situationer där föräldrarna placerat barnet i en riskfylld miljö, eller överlåtit ansvaret för barnet på andra personer som inte kan tillförsäkra barnet en trygg uppväxtmiljö, omfattas av begreppet. I begreppet innefattas också situationer när barnet hastigt blir utan vårdnadshavare t.ex. på grund av dödsfall, eller när vårdnadshavaren inte går att få tag på, t.ex. på grund av utlandsvistelse.⁹⁰

⁸⁸ Prop. 1989/90, s. 108.

⁸⁹ *RA* 1995 ref 46. *RA* 1995 ref 64.

⁹⁰ Prop. 1989/90:28, s. 108.

Gränsen mellan misshandel, otillbörligt utnyttjande och brister i omsorgen är ibland hårfin. Ofta handlar det om barn till missbrukare eller psykiskt sjuka föräldrar som inte förstår sig på barnen och eftersätter deras behov och intressen. Det viktiga är dock inte under vilket rekvisit ett omhändertagande går att hänföra utan att rekvisiten tillsammans täcker upp samtliga situationer som kräver det, till skydd för de barn som behöver särskilt stöd och vård.⁹¹

3.2.4 Något annat förhållande i hemmet

Med uttrycket något annat förhållande i hemmet avses sådana missförhållanden i hemmet som i första hand inte beror på vårdnadshavaren själv.⁹² Eftersom vårdnadshavaren dock har det yttersta ansvaret för barnet skall den även tillse att barnet inte utsätts för övergrepp, vanvård eller liknande av andra t.ex. en sambo till vårdnadshavaren. Begreppet innefattar även förhållanden där en förälder inte alls knyter an till sitt barn eller där föräldern lever i en sjuk symbios med barnet.

Att ett barns hemmiljö kulturellt eller religiöst sett avsevärt skiljer sig från de förhållanden som råder i stort i Sverige kan i sig inte berättiga ett omhändertagande. Detta gäller oavsett om familjen i fråga tillhör en minoritet av svensk eller utländsk härkomst. För att ett omhändertagande skall kunna utlösas krävs att förhållandena i sådana fall utgör en påtaglig risk för barnets hälsa eller utveckling.⁹³ Enligt socialstyrelsen borde även en hemsändning till ursprungsland för äktenskap mot en ung människas vilja kunna utgöra grund för tvångsomhändertagande enligt detta rekvisit. Detta om barnet är svensk medborgare och svensk lag, innefattande svensk äktenskapsålder samt grundprincipen om att äktenskap skall ingås frivilligt, således gäller.⁹⁴

Med begreppet hemmet avses både föräldrahemmet och annat hem där den unge stadigvarande vistats. Vidare avses med begreppet även de situationer då barnet direkt eller indirekt står under vårdnadshavarens eller annan fostrares inflytande, utan att för den skull konkret befinna sig i hemmet.⁹⁵

3.3 Riskfyllt beteende enligt 3 § LVU – ”beteendefallen”

Förutsättningar för tvångsvård enligt 3 § LVU föreligger om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom

⁹¹ Prop. 2002/03:53, s. 82.

⁹² Prop. 1989/90:28, s. 108.

⁹³ Prop. 1989/90:28, s. 59, 107.

⁹⁴ SOSFS 1997:15 kapitel 4.

⁹⁵ Prop. 1989/90:28, s. 108.

missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller annat socialt nedbrytande beteende.

3.3.1 Missbruk av beroendeframkallande medel

Med beroendeframkallande medel avses alkohol, narkotika eller därmed jämställda tekniska preparat, samt missbruk av mediciner. Med alkohol menas sprit och alla sådana drycker som inte räknas som alkoholfria enligt lagen (1977:292) om tillverkning av drycker. Med narkotika avses de medel som Läkemedelsverket upptar i sin narkotikaförteckning. Till beroendeframkallande medel hör även flyktiga lösningsmedel innehållande alkohol som tvål, hårvatten, deodoranter m.m. Vidare räknas allt icke-medicinskt och icke-vetenskapligt narkotikabruk som missbruk. Det gäller främst bruk av beroendeframkallande medel som valium, rohypnol och stesolid m.fl.⁹⁶ Missbruk av anabola steroider klassas inte som beroendeframkallande medel och innefattas således inte under begreppet.⁹⁷

För att avgöra om det föreligger ett missbruk måste en helhetsbedömning i det enskilda fallet göras varvid den unges ålder, missbruksmedel, missbrukets omfattning och övriga omständigheter vägs in. Förarbetena framhåller att en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas kan föreligga redan i utvecklingen mot ett beroendeframkallande, framförallt om det rör sig om någon mycket ung. Enstaka användning av alkohol utgör vanligen ingen skada, såvida doserna är normala och alkoholdebuten sker i en inte alltför låg ålder. Däremot kan enstaka bruk av annat slag, såsom heroin, från första gången innebära en påtaglig risk för skada.⁹⁸ Genom att olika preparat blandas, så kallat blandmissbruk, blir effekten svårare att förutse. Detta gör att missbruket måste bedömas som mer riskfyllt.⁹⁹

3.3.2 Brottslig verksamhet

Med brottslig verksamhet menas som huvudregel att den unge varit delaktig i någon slags verksamhet, med viss systematik och att det alltså inte är frågan om något enstaka, bagatellartat brott. Det är dock vårdbehovet som är det centrala och inte brottet i sig. Därav omfattas också enstaka brott som är av mycket allvarlig karaktär och som ger uttryck för en bristande anpassning till samhällslivet.¹⁰⁰

3.3.3 Annat socialt nedbrytande beteende

Med annat socialt nedbrytande beteende menas att den unge betar sig på ett sätt som avviker från samhällets grundläggande normer. Förarbeten ger som

⁹⁶ SOSFS 1997:15 kapitel 5.

⁹⁷ Norström och Thunved, s. 284 f.

⁹⁸ Prop. 1979/80:1 Del A, s. 582.

⁹⁹ SOSFS 1997:15 kapitel 5.

¹⁰⁰ Prop. 1979/80:1 Del A, s. 583.

exempel att det kan röra sig om situationer då den unge begår brott, utan att man för den skull talar om brottslig verksamhet.¹⁰¹ Det kan vidare vara fråga om att den unge vistas mer än tillfälligt i knarkarkvarter eller andra missbruksmiljöer eller att den unge prostituerar sig eller uppträder på en sexklubb. Enligt praxis kan även ett aggressivt beteende omfattas av begreppet annat socialt nedbrytbart beteende. I *RA 2000 ref. 33* uppvisade en femtonårig pojke ett mycket aggressivt och våldsamt beteende både mot sin familj och andra personer. Pojken hade mycket svårt att behärska sig och hade vid tillfällena använt kniv. Pojken drogs vidare till asociala och destruktiva miljöer och hade brukat narkotika och dömts för olaga hot. Sammantaget ansågs detta utgöra ett socialt nedbrytande beteende.

Då missbruk av anabola steroider inte klassas som beroendeframkallande medel och således inte kan innefattas under rekvisitet missbruk av beroende framkallande medel kan enligt socialstyrelsens uppfattning bruk av anabola steroider istället komma att utgöra ett sådant annat socialt nedbrytande beteende.¹⁰² Detta eftersom personer som brukar detta preparat både socialt och medicinskt påverkas negativt och då bruket dessutom är kriminaliserat. Vidare stadgas i portalparagrafen i SoL rörande socialtjänstens insatser för barn och unga att socialtjänsten aktivt skall arbeta för att förebygga och motverka missbruk av bland annat dopningsmedel och ett tvångsomhändertagande måste då kunna ske om frivilliga insatser ej är tillräckliga.¹⁰³

3.4 Påtaglig risk

En andra förutsättning för att tvångsomhändertagande skall kunna aktualiseras är, som påtalats, att det rådande missförhållandet medför en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skall skadas. Det är således inte missförhållandet i sig som utgör grunden för ingripande, utan de konsekvenser som detta kan få för barnets hälsa och utveckling. I förarbetena framhålls att en så allvarlig åtgärd som tvångsomhändertagande av unga inte bör vidtas utan tungt vägande skäl. Med det menas att det inte får röra sig om en obetydlig, oklar eller avlägsen risk för den unge, utan det skall röra sig om en klar och konkret risk för skada på den unges hälsa eller utveckling. Det skall gå att konstatera att risken för skada har en sådan inverkan att barnet har ett tydligt vårdbehov. Subjektiva antagande eller ovidkommande omständigheter t.ex. samhällsvärderingar eller trosfrågor är inte godtagbara. Samtidigt betonas i förarbetena att en lag som är avsedd att utgöra ett skydd för barn och ungdomar aldrig får bygga på förutsättningen att den unge skall ha varit utsatt för en redan konstaterad skada för att lagen skall vara tillämplig. Således måste en riskkalkylering av de konsekvenser som kan uppstå göras i varje enskilt fall.¹⁰⁴

¹⁰¹ Prop. 1979/80:1 Del A, s. 583.

¹⁰² SOSFS 1997:15 kapitel 5. Lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel.

¹⁰³ 5 kap. 1 § SoL.

¹⁰⁴ Prop. 1989/90:28, s. 61 f, 107.

I *RA 1995 ref. 46* hade regeringsrätten att bedöma rekvisitet påtaglig risk när en liten flicka vars moder led av en allvarlig psykisk störning var föremål för bedömning. Modern hade sedan flickans födelse varit arbetslös, haft ekonomiska bekymmer samt sömnsvårigheter och frågan var om det förelåg en påtaglig risk för att flickans hälsa eller utveckling skulle skadas. Regeringsrätten ansåg, av de uttalanden som gjorts i målet av barnpsykiatriska experter, betydande osäkerhet råda kring sannolikheten/risken för skada på flickan samt skadans eventuella inträdande. Vidare ansågs inget bestämt kunna uttolkas om hur allvarliga skadorna skulle kunna bli. Regeringsrätten ansåg därmed att ingen påtaglig risk förelåg och tvångsvård kunde inte aktualiseras.

Som nämndes inledningsvis i detta kapitel är det en förutsättning i sig att tvångsvården har förutsättningar att leda till en gynnsammare verkan för barnet.¹⁰⁵ Förefaller det inte vara till barnets bästa skall tvångsvård ej aktualiseras även om en påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling föreligger. Som exempel nämner Mattsson att den behandlingsform som socialnämnden erbjuder den unge kanske inte överensstämmer med den unges egna önskemål och att den planerade vården som erbjudits då istället torde kunna skapa ytterligare problem för den unge, såsom ett drogberoende.¹⁰⁶

3.5 Samtycke

Som en tredje förutsättning för att vård enligt LVU skall kunna bli gällande gäller att insatser inte har kunnat uppnås på frivillig väg på grund av bristande samtycke. Tillämpning av lagen är emellertid inte ovillkorligt knuten till om samtycke finns eller inte. Detta för att behövlig vård skall kunna säkerställas även i fall då man har grundad anledning att anta att ett lämnat samtycke inte är allvarligt menat, eller att den unga själv inte kommer att medverka under frivilliga former.¹⁰⁷ Socialutskottet har i förarbetena framhållit att det måste finnas visst utrymme för tillämpning av LVU även i fall då vårdnadshavarna eller den unge lämnat sitt samtycke till vården, något som även betonas i *RA 1996 not. 98*.¹⁰⁸ Ett formellt riktigt samtycke lämnat i korrekt ordning kan dock inte utan vidare fränkännas sin rättsliga betydelse. Att man tror att ett samtycke inte är allvarligt menat är utan betydelse. För att frånta ett samtycke dess giltighet skall man ha grundad anledning att befara att vården inte kommer till stånd på frivillig väg t.ex. att tidigare försök misslyckats och barnets situation fortfarande är densamma. Även i fall då föräldrarna visserligen samtycker till vården, men kan befaras ingripa i vården på ett för barnet störande sätt t.ex. genom att uppsöka barnet i familjehemmet på olämpliga tidpunkter, kan LVU bli tillämpligt.¹⁰⁹

¹⁰⁵ *RA 1996 ref. 61*.

¹⁰⁶ Mattsson, under tryckning, s. 9.

¹⁰⁷ Prop. 1979/80:1 Del A, s. 499 f.

¹⁰⁸ SOU 1979/80:44, s. 100.

¹⁰⁹ SOU 1979/80:44, s. 100.

I *RA 1995 ref. 38* ställdes frågan om ett sent lämnat samtycke var godtagbart. Målet gällde en liten flicka vars föräldrar inte var kapabla att ta hand om och stödja tillräckligt då hon bl.a. hade viss utvecklingsförsening. Faderns inställning till vård ändrades efterhand och ett samtycke inkom i ett sent skede. Regeringsrätten fann dock ingen anledning att fränkänna samtycket sin rättsliga betydelse. Man ansåg vidare att det inte heller fanns någon anledning att tro att vårdnadshavarna skulle vidta åtgärder för att inverka skadligt på vården. Även i *RA 1996 not. 38* behandlades frågan om ett sent lämnat samtycke var godtagbart. Barnen i fråga hade levt ett instabilt liv med bl.a. många separationer från föräldrarna och flyttningar till olika bostäder. Modern led av en psykisk sjukdom och hade tidigare förklarat sig icke kapabel att ta hand om barnen. Fadern, med missbrukarbakgrund samt en sporadisk delaktighet i barnens fostran, ändrade sig när processen nått regeringsrätten efter att som förstahandsinställning menat att inget vårdbehov förelåg, och samtyckte till vården. Regeringsrätten ansåg att samtycket inte var allvarligt menat, beaktat att det kommit i ett sent skede i processen samt att barnen hade behov av att fadern inte ingrep störande i vården.

Samtycket bör vidare omfatta hela vårdplanen. Har ett villkorat samtycke lämnats, t.ex. enbart till viss av den planerade vården, utgör det inte hinder för beslut enligt LVU.¹¹⁰ Om domstolen däremot finner det villkorade samtycket vara tillräckligt för att behövlig vård skall kunna ges enligt vårdplanen, kan vården istället komma att ske på frivillig väg. Vidare krävs för att ett samtycke skall anses godtagbart att samtycket har lämnats med insikt om vad den planerade vården innebär.

3.6 Sammanfattning

Tre grundläggande förutsättningar måste vara uppfyllda för att ett omhändertagande för vård enligt LVU skall kunna ske. För det första måste ett missförhållande enligt 2 § eller 3 § föreligga, dvs. antingen på grund av brist i den unges hemmiljö eller på grund av ett riskfyllt beteende hos den unge själv. För det andra måste detta missförhållande utgöra en påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling. Avgörande är alltså inte missförhållandet i sig, utan vad detta medför för konsekvenser hos den unge. En viss riskkalkylering måste således göras i varje fall. För det tredje måste vård på frivillig väg vara uteslutet. Vid bevisprövningen har domstolen således att göra en bedömning i flera led. Då 2 § och 3 § tillsammans innefattar en mängd olika omständigheter beror när beviskravet skall anses uppfyllt, och vad som därav torde krävas av beslutsunderlaget för tvångsvård, helt och hållet på vilken/vilka omständigheter som ligger till grund för bedömning i det enskilda fallet. I de fall missförhållande i hemmet ligger till grund för socialnämndens ansökan gäller det huvudsakliga att skydda barnet från en riskfylld miljö. Ju starkare skyddsbehovet synes vara i

¹¹⁰ RA 1982 2:74. RA 1986 ref 4.

en situation ju förr torde en påtaglig risk för barnets hälsa och utveckling föreligga och beviskravet därav uppfyllt. Ju yngre ett barn är ju tidigare torde t.ex. redan en ringa grad av misshandel kunna utgöra en påtaglig risk för det yngre barnet. Även brister i omsorgen av ett litet barn torde tidigare kunna utgöra en påtaglig risk för dess hälsa och utveckling än vid brister i omsorgen av ett äldre barn. I de fall missförhållande på grund av barnets eget beteende ligger till grund för ansökan gäller det huvudsakliga att skydda barnet från sitt eget beteende. Ju farligare barnets levnadssätt synes vara ju påtagligare torde risken för dess hälsa och utveckling vara. Beviskravet torde därav i situationer då allvarligare brott begåtts eller där den unge missbrukat beroendeframkallande medel under en längre tid anses uppfyllt avsevärt tidigare än i en situation då den unge endast begått något enstaka brott eller förtärt alkohol några gånger.

Domstolen har vid bevisprövningen av om beviskravet för om omhändertagande enligt LVU är uppfyllt att följa principen om barnets bästa. Enligt Mattssons metod, vilken redogjorts för under 2.3.1.1, bör lämpligast information om barnets behov och barnets intressen, såväl typiska som specifika, ställas emot varandra för att ge ett så rättvist resultat som möjligt av barnets bästa och då även innefattande ett resultat av om den planerade vården som socialnämnden föreslagit har förutsättningar att leda till gynnsammare verkan hos barnet.

Nästföljande kapitel avser att redogöra för information som särskilt berör invandrarbarn och problematiken kring omhändertagande av desamma, samt vilka specifika behov och intressen hos dem som torde kunna vara avgörande vid bevisprövning av förutsättningarna för omhändertagande är uppfyllda och således bära utgöra del i beslutsunderlaget.

4 Barn med invandrarbakgrund

4.1 Invandrarbarnens sociala situation

Dagens invandrarbarn och invandrarungdomar utgör en dryg fjärdedel av alla barn och ungdomar i Sverige.¹¹¹ En del av barnen har själva flyttat till Sverige som flyktinginvandrare, invandare på humanitära grunder eller anhöriginvandrare, dvs. som första generationens invandrare. Den största andelen barn utgör dock andra generationens invandrarbarn, dvs. barn som är födda utav invandrade föräldrar och uppvuxna här i landet. Utöver dessa barn finns det ett okänt antal gömda flyktingbarn här i landet, dvs. sådana barn vars familjer fått avslag på asylansökan men ändå valt att stanna i landet undangömda myndigheterna.¹¹²

Åtskilliga utav barnen och dess föräldrar har sitt ursprung i olika kulturer och sociala miljöer världen över, främst i Asien, delar av Afrika, Iran och Irak samt Balkan. Många av dem tillhör en etnisk minoritet med annan livsstil än den majoriteten i Sverige har. Många av barnen och deras familjer lever i social utsatthet vilken i olika grad påverkar livsvillkoren. Bland annat har det visat sig att föräldrar med utländskt ursprung oftare är arbetslösa, har lägre inkomster, lägre utbildning och är bosatta i områden där skolorna erbjuder sämre förutsättningar till lärande.¹¹³ Bristande ekonomiska resurser, vilket arbetslöshet och låga inkomster innebär, ger inte bara lägre konsumtion utan innebär också att familjens handlingsfrihet vid val av bostad och fritidsaktiviteter minskar. År 2001 utgjordes 78 % av familjer med långvarigt ekonomiskt bistånd utav barnfamiljer med utländsk bakgrund.¹¹⁴ I en rapport från skolverket 2004 presenterades en analys av skolprestationer i årskurs nio hos skolbarn med utländsk bakgrund. Analysen visade att niondeklassare med utländsk bakgrund hade sämre betyg än genomsnittet. Ju äldre barnen varit när de flyttat till Sverige, ju sämre presterade de i skolan. Det resulterade i sin tur till att dem mer sällan var behöriga att fortsätta studera på gymnasieskolan. Orsaken ansågs bero på, förutom de svårigheter ett nytt språk bär med sig, den sociala situation barnen befinner sig i och att de således oftare går i skolor i invandratäta områden med många elever med stort behov av särskilt stöd.¹¹⁵ Det har även visat sig att barnens psykiska och fysiska hälsa är sämre än genomsnittet, vilket torde hänga samman med den påfrestning som det innebär att växa upp med dubbla normsystem samt de svårigheter ett nytt språk bär med sig.¹¹⁶ Undangömda flyktingbarn lever oftast helt avskärmade från allt vad skola och hälso- och sjukvård heter. Dessa barns situation torde vara oerhört påfrestande och deras framtida möjligheter att

¹¹¹ Social rapport 2006, s. 245.

¹¹² SoS-rapport 1999:5, s. 8.

¹¹³ Social rapport 2006, s. 245 f.

¹¹⁴ Social rapport 2006, s. 257.

¹¹⁵ Social Rapport, s. 246.

¹¹⁶ SOU 1998:31, s. 114, Prop. 2002/03:53, s. 36.

utvecklas väl sett i ljuset av bristande skolgång samt bristande hälso- och sjukvård torde vara mycket ogynnsamma.¹¹⁷ Invandrarungdomar är vidare överrepresenterade inom ungdomsbrottsligheten. Ser man på uppgifter om lagföring och allvarligare våldsbrott ökar denna överrepresentation.¹¹⁸

4.1.1 Invandrarbarnens överrepresentation inom den sociala barnvården

I olika rapporter utkomna under de senaste decennierna har redovisats en överrepresentation bland invandrarbarn inom den sociala barnvården.¹¹⁹ Under 1990-talet fick socialstyrelsen i uppdrag av regeringen att utveckla och stärka familjehemsvården. I samband med uppdraget gjorde socialstyrelsen en studie för att se i vilken utsträckning invandrarbarn var placerade i familjer med samma språkliga förankring och kulturella bakgrund som de själva. Studien visade att 40 % av barnen och ungdomarna i familjehem hade invandrarbakgrund. I hem för vård eller boende var barnen med invandrarbakgrund ännu mer överrepresenterade än i familjehemmen.¹²⁰ I uppföljningen till socialstyrelsens rapport, SoS 1998:5, gjordes en specialstudie, på såväl lokal som nationell nivå, av insatser för invandrarungdomar. Detta för att försöka förstå varför ungdomar med utländsk bakgrund enligt de nämnda studierna var överrepresenterade inom både familjehems- och institutionsvården. Studien visade att överrepresentationen hos invandrarungdomar var stor och gällde vid insatser i samtliga nivåer inom socialtjänsten, såväl för anmälningar och utredning som vid beslut om insats. Överrepresentationen gällde beträffande både insatser enligt SoL och LVU. Barn och ungdomar som själva hade invandrat var i större grad överrepresenterade än invandrarbarn och invandrarungdomar som var födda här i landet. Inom insatsen omedelbart omhändertagande var skillnaderna störst. Rapporten visade att det var fem gånger vanligare att en ungdom född utomlands blev akut omhändertagen jämfört med en svensk ungdom.¹²¹

Två tänkbara förklaringar till överrepresentationen presenteras i rapporten. Den första förklaring som lämnas är att överrepresentationen speglar invandrarbarnens socialt utsatta position i samhället, både beträffande familjens ställning på bostads- och arbetsmarknaden samt deras svaga ekonomiska resurser såväl som barnens bristande skolgång och framtida möjligheter till arbete och inkomst. Yttre påfrestningar leder i sin tur i vissa fall till störda relationer inom familjen. Många invandrarungdomar lever i en verklighet där de hela tiden tvingas välja mellan familjen och dess värderingar och det svenska samhället med dess normer och värderingar.¹²² Två olika världar, ibland med motstridiga intressen, skall kombineras vilket

¹¹⁷ SoS-rapport 1999:5, s. 9, 67 f.

¹¹⁸ Social Rapport, s. 288.

¹¹⁹ SOU 2001:52, s. 301. Socialstyrelsen, Barn och unga – insatser 2004. Prop. 2002/03:53, s. 36.

¹²⁰ SoS-rapport 1995:7, s. 8 f, 46. SoS-rapport 1998:5, s. 75.

¹²¹ SoS-rapport 1998:5, s. 103 ff.

¹²² Kamali, s. 39 ff, 67 ff.

oftast leder till att det blir lite av varje. Det i sin tur leder till att ungdomarna inte accepteras någonstans. Ibland leder verkligheten till att ungdomarna väljer att antingen följa familjens eller samhällets värderingar, vilket i sin tur leder till bristande lojalitet mot någondera och som ett resultat av lojalitetsbristen anses de från vuxenvärlden ha ett avvikande beteende. Har barnen brutit mot en gällande norm i samhället hamnar de vanligtvis först hos polisen och därefter hos socialtjänsten. I en studie gjord av Kamali framkommer att många invandrarbarn därmed anser polisen och socialtjänsten tillhöra två sidor av samma mynt, med avsikt att straffa barnen.¹²³ De nämnda barnen från studien tillhörde vanligtvis invandrarfamiljer boende i segregerade områden, beroende av bidrag från det allmänna och med hög arbetslöshet. De barn i studien som var mer positiva till det svenska samhället, polisen och socialtjänsten tillhörde oftare integrerade familjer.

Den andra tänkbara förklaringen som presenteras är att en övertolkning av invandrarbarn görs, dvs. man bedömer situationer och de problem som finns vara värre än dem är. Detta då socialsekreterarna inte har tillräcklig kunskap om kulturella skillnader och således har svårt att tolka kulturyttringar, något som i sin tur leder till oro över den unge och mer ingripande åtgärder än som behövs föreslås. Ingen av förklaringarna ansågs dock kunna fastslås vara orsaken.¹²⁴

4.2 Särskilt om invandrarbarn och dess behov och intressen i förarbeten, doktrin och praxis

4.2.1 Allmänt

Enligt Barnkonventionen skall alla konventionsstater respektera och tillförsäkra varje barn inom deras jurisdiktion de rättigheter som anges i Barnkonvention utan åtskillnad av något slag, oavsett barnets eller dess föräldrars eller vårdnadshavares ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller annan åskådning, nationella, etniska eller sociala ursprung, egendom, handikapp, börd eller ställning i övrigt.¹²⁵ Samma principiella kriterier för åtgärder rörande invandrarbarn som svenska barn skall därmed tillämpas vid bevisprövning, men hänsyn till invandrarnas särart måste beaktas vid bevisprövningen såväl som i det sociala arbetet.¹²⁶ I tidigare förarbeten framhålls att tvångsomhändertagande av barn med ursprung i en främmande kultur många gånger är svårt och extra känsligt. Detta då särskilda krav ställs på såväl själva bedömningen av om förutsättningarna för tvångsvård är uppfyllda, som på efterföljande insatser i form av val av placering, tillsyn,

¹²³ Kamali, s. 71 ff.

¹²⁴ SoS-rapport 1998:5, s. 106 ff.

¹²⁵ Barnkonventionen artikel 2.1.

¹²⁶ SOU 1979/80:44, s. 76.

kontakt mellan barnet och föräldrarna och andra närstående under vårdtiden samt återföreningen.¹²⁷ I SOU 2000:77, *Omhändertagen – Samhällets ansvar för unga*, vilken dock ej ännu lett till ny lagstiftning, lyfts fram att man inom den sociala barnvården måste skaffa sig bättre metoder och mer kunskap om kulturens och invandrarskapets betydelse för att kunna hjälpa dessa familjer och ungdomar. Man framhåller att migration är en dynamisk process som innebär en fysisk och psykisk förflyttning i tid och rum. Därför anses det vara av betydelse att socialtjänsten har kompetens att avgöra var familjen befinner sig i integrationsprocessen. För att vidare finna lösningar för den unge på sikt måste hela familjens situation innefattande dess bakgrund, tradition och aktuella förhållanden tas i beaktande. Har inte socialtjänsten själv den berörda kunskapen framhålls att socialtjänsten då de möter barn och unga med utländsk bakgrund borde ha tillgång till expertis i form av konsulter med specifik kunskap för dessa situationer.¹²⁸

Invandrabarn med flyktningbakgrund bör enligt förarbetena i allmänhet betraktas som en utsatt grupp i behov av extra stöd och hjälp ifrån socialtjänst. Betonas görs även att vissa av dessa barn även torde ha behov av särskilt stöd från barn och ungdomspsykiatri. Samtliga insatser som görs för dessa invandrabarn inom såväl socialtjänst, barnomsorg, hälso- och sjukvård samt skola har visat sig ha stor betydelse för att förebygga framtida problem.¹²⁹

4.2.2 Betydelsen av kontakt med sitt ursprung

Mattsson har i sin bok *Barnet som rättssubjekt och aktör* lyft fram frågan om vilken skyldighet socialnämnden har att ta hänsyn till etniska, kulturella, religiösa eller andra språkliga aspekter vid placering av barn.¹³⁰ Enligt SoL gäller att vid placering av barn skall i första hand övervägas om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående.¹³¹ Av SoL framgår vidare att vården av ett familjehemplacerat barn bör utformas så att det gynnar barnets samhörighet med anhöriga och andra närstående samt att barnet får kontakt med hemmiljön.¹³² Det stadgade innebär enligt förarbetena att barnet inte bara skall få en geografisk närhet till anhöriga och närstående, utan också att barnet skall känna samhörighet genom språklig och kulturell förankring.¹³³ Även JO har framhållit att utgångspunkten vid placeringar av barn i familjehem skall vara att barnet får behålla kontakten med sitt ursprung. Detta anses särskilt betydelsefullt för invandrabarns möjligheter att kunna utvecklas på ett gynnsamt sätt. Således bör man i första hand sträva efter att finna ett familjehem med samma kulturella, etniska eller

¹²⁷ Prop. 1989/90:28, s. 54.

¹²⁸ SOU 2000:77, s. 188 f.

¹²⁹ Prop. 1989/90:28, s. 54.

¹³⁰ Mattsson, 2006, s. 119 ff.

¹³¹ 6 kap, 5 § LVU.

¹³² 6 kap, 1 § SoL.

¹³³ Prop. 1996/97:124, s. 113 ff.

språkliga bakgrund som barnet vid placering. I andra hand måste man finna ett familjehem som tillåter barnet vara den det är.¹³⁴

Av art 2 i Europakonventionens första protokoll följer att staten vid utövande av den verksamhet som staten har tagit på sig i fråga om utbildning och undervisning, skall respektera föräldrarnas rätt att tillförsäkra sina barn sådan utbildning, fostran och undervisning som står i överrensstämmelse med föräldrarnas religiösa och filosofiska övertygelse. Det sagda innebär ingen absolut rätt för föräldrarna, utan är en skyldighet för socialnämnden att ta hänsyn till vid val av familjehem.¹³⁵ Med gradvis stigande autonomi skall dock barnet själv ha möjlighet att få sina egna intressen beaktade vid val av familjehem. Även om föräldrarna torde ha en religiös eller filosofisk övertygelse behöver inte barnet dela denna och enligt Barnkonventionen skall barnets rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet respekteras.¹³⁶ I ett JO-fall från 1995 gällde frågan om socialnämnden hade placerat muslimska tonårsbarn i ett lämpligt hem. Barnen som själva ville leva som svenskar, hade placerats hos en svensk, icke-muslimsk familj, vilken mycket väl beaktade barnens bakgrund, något som de biologiska föräldrarna var strängt emot. JO fann ingen kritik att rikta mot varken socialnämndens val av familjehem eller familjehemsföräldrarna då det var barnens egen uppfattning att de ville leva som svenskar.¹³⁷

I tidigare förarbeten har erinrats om att det från socialarbetare har rapporterats om en stor osäkerhet och stor vånda kring omhändertagande av invandrarbarn, just för att det visat sig omöjligt att klara av att tillgodose rimliga krav på en bibehållen språklig och kulturell förankring när invandrarbarnen placerats utanför hemmet. Kontakterna mellan vårdgivaren, barnet och invandrarfamiljen har ofta gått helt förlorad, framförallt då barnet varit placerat i svenska hem. I det långa loppet har det lett till att barnet förlorat sin etniska förankring och möjligheterna att återförena barnet med ursprungsfamiljen har allvarligt försvårats.¹³⁸ En kulturell skillnad som omnämns i förarbetena angående varför det kan vara svårt att tillgodose kravet på kulturell förankring vid placering är att man i många invandrar- och flyktinggrupper istället ofta samlas släkt och vänner när någon har svårigheter och tillsammans försöker att hjälpas åt för att lösa problemen. Därav är det för många invandrarfamiljer en främmande tanke att upplåta sitt hem åt ett barn som inte ingår i den egna släktgemenskapen och av det följer att det många gånger är svårt att rekrytera familjehem bland invandrare.¹³⁹ Av samma anledning betonas att det är angeläget att invandrarfamiljer får en förbättrad information om frivilliga åtgärder enligt SoL samt det komplement som LVU utgör, så att inga barn behöver

¹³⁴ Mattsson, 2006, s. 120.

¹³⁵ Mattsson, 2006, s. 120.

¹³⁶ Barnkonventionen art 14.

¹³⁷ JO dnr 4254-1995.

¹³⁸ SOU 1986:20, s. 105.

¹³⁹ Prop. 1989/90:28, s. 53.

omhändertas på grund av bristande samtycke då det faktiskt finns en stark vilja i hemmen att hjälpa barnen.¹⁴⁰

I en granskning från riksdagens revisorer, Familjehemsvården 2001/02:16, framkommer dock att utländska föräldrar i vissa fall kan se integrationsfördelar med svenska familjehem. En del föräldrar önskar också att omhändertagande undanhålls släkt och vänner för att inte förlora i anseende. Då är en placering i ett svenskt hem för föräldrarna att föredra före en placering i en familj med samma ursprung. Vidare framhålls i granskningen att då tonåringar ibland som ett resultat av en revolt i hemmet mot normer och värderingar förknippade med den egna kulturen har omhändertagits är det inte ovanligt att tonåringen istället föredrar en placering i ett familjehem med svensk bakgrund.¹⁴¹ Särskilt lämpligt torde det vara om barnet utsatts för misshandel på grund av motstridiga åsikter barnet och föräldrarna emellan och barnet då torde ha behov av att komma till ett hem som kan tillvarata barnets intresse av att få vara den det är.

4.2.3 Praxis där invandrabarns bakgrund särskilt lyfts fram

Praxis där invandrabarns bakgrund samt specifika behov och intressen kopplade till densamma framhålls i domskälen är knapphändig. Efter att ha studerat mål från regeringsrätten från 1980-talet fram till idag fann jag endast en dom, *RA 1985 2:26*, där invandrabarnens bakgrund framhålls. Fallet berörde en jordansk familj, innefattande en etnisk grek kvinna, hennes jordanske man samt deras fem barn. Familjen hade flyttat till Sverige år 1981 efter att ha hittats i ett stall i Jordanien där de levt under svåra förhållanden, utsatta för misshandel från fadern och dennes familj. Dessförinnan hade familjen tillbringat största delen av sitt liv kringflyttandes i olika arabländer. Kort efter att familjen flyttat till Sverige skiljdes makarna och fadern återvände till Jordanien. Efter en tid i Sverige tvångsomhändertas tre av barnen, en sextonårig flicka, en trettonårig pojke och en elvaårig flicka, omedelbart då man anser att modern brister i omsorgen om barnen och förhållandena i hemmet medför fara för barnens hälsa och utveckling. Bland annat misshandlas (fostras genom aga) barnen av den äldste storebrodern, som sedermera utvisas, samt av modern, vilket inger rädsla och skapar otrygghet hos de andra barnen. Utöver det vanvårdas barnen genom att de tillåts springa ute sent om kvällarna, går för tunt klädda om vintern samt går omkring i "nedkissade" kläder. Både länsrätt och kammarrätt i målet är eniga om att barnen på grund av sina traumatiska uppväxtförhållanden i Jordanien samt hemförhållanden i övrigt är i behov av extra stöd och trygghet för att kunna utvecklas socialt och emotionellt och för att kunna anpassa sig till det svenska samhället. Länsrätten framhåller särskilt att modern har en begränsad föreställningsvärld samt svårt att sätta sig in i svenska förhållanden. Barnens egna intressen framkommer i Kammarrätten genom en överläkare. Den sextonåriga dottern

¹⁴⁰ Prop. 1989/90:28, s. 55.

¹⁴¹ Riksdagens revisorer rapport 2002/02:16, s. 50.

är mycket bestämd i sin uppfattning att hon inte vill återvända hem. Den trettonåriga sonen har sedan det omedelbara omhändertagandet fått bättre kontakt med modern och tar inte längre avstånd från sin arabiska kultur. Han säger att han vill komma hem. Den yngsta dottern säger fortfarande att hon inte vill hem utan att hon vill bo i en familj tillsammans med den äldre systemen. Kammarrätten beaktar inte barnens intressen utan konstaterar enbart att det står klart att modern inte förstår kraven i det svenska samhället och således inte kan tillgodose barnens särskilda behov av extra stöd, därav beslutas om tvångsvård. Även regeringsrätten betonar barnens särskilda behov av extra hjälp och stöd på grund av uppväxtförhållandena, men då modern när processen nått regeringsrätten börjat inse att hon behöver hjälp med barnen och då ingen kritik kunnat riktas mot hennes fostran av det yngsta hemmaboende barnet anser man ingen fara för barnens hälsa eller utveckling föreligga, och kammarrättens beslut om vård enligt LVU upphävs. Undermeningen i domskälen tyder på att man anser en kulturkrock skett vid familjens ankomst till Sverige, men att modern därefter anpassat sig någorlunda till det svenska samhället. I regeringsrättens domslut läggs ingen vikt vid barnens intresse.

4.3 Sammanfattning

I olika rapporter utkomna under de senaste decennierna har redovisats en överrepresentation bland invandrabarn inom den sociala barnvården. Olika hypoteser till denna överrepresentation har presenterats, men ingen har kunnat fastslås vara orsaken.

Vid bevisprövning av om grund för omhändertagande enligt LVU föreligger skall ingen åtskillnad mellan barn oavsett bakgrund göras. Däremot skall invandrabarns särart beaktas såväl vid beslutsfattandet som i det sociala arbetet. Detta eftersom specifika behov och intressen hos ett barn dels kan komma att inverka på om de materiella förutsättningarna är uppfyllda, och dels för om tvångsvården har förutsättningar att leda till gynnsammare verkan hos ett barn och således ge indikation på om en föreslagen vårdplan kan tillvarata barnets bästa. Ett specifikt behov som särskilt enligt doktrin, förarbeten till SoL och LVU, och även av JO påpekats kunna vara av betydelse för om en föreslagen vårdplan är förenlig med principen om barnets bästa då det gäller omhändertagande av invandrabarn är barnets behov av kontinuitet med sitt ursprung.

Som framkommit av Riksdagens revisorers rapport, Familjehemsvården, samt av Kamalis studie kan dock både föräldrarna och barnen många gånger även ha andra intressen, främst då barnen är äldre. Domstolen kan därav inte på något sätt ta för givet och slentrianmässigt alltid besluta om att en vårdplan som presenteras kan tillvarata barnets bästa bara det tillåter barnet att ha kontakt med sitt ursprung. Har socialnämnden framlagt en vårdplan som går emot det äldre barnets intressen, eller föräldrarnas i de fall barnet är litet, vid val av familjehem skall en avvägning och en bedömning göras av om en föreslagen vårdplan, trots en föreliggande påtaglig risk för den unges

hälsa och utveckling, kan komma att ge gynnsammare verkan hos barnet. I annat fall skall tvångsvård ej aktualiseras.

Överlag har lagstiftaren mycket fåordigt genom åren belyst problematiken kring omhändertagande av invandrabarn eller framhållit specifika behov och intressen hos invandrabarnen som borde ges utrymme i beslutsunderlaget. I betänkande SOU 2000:77, som dock ej ännu lett till lagstiftning, föreslås att man inom socialtjänsten skaffar sig större kunskap om invandrarskapets betydelse samt invandrabarns specifika behov och intressen för att verkligen kunna hjälpa dessa barn. För att finna lösningar för den unge på sikt menar man i betänkandet att hela familjens situation innefattande dess bakgrund, tradition och aktuella förhållanden måste tas i beaktande. Att domstolen tillåter sådana specifika behov och intressen ges utrymme i beslutsunderlaget vid bevisprövning av om förutsättningar för omhändertagande är uppfyllda torde vara av största vikt. I vissa fall torde till och med vara avgörande att sådana uppgifter utgör del i beslutsunderlaget för att kunna föreslå vad som är barnets bästa i en situation. Av den anledningen kan det tyckas något märkligt att lagstiftaren inte närmare belyst denna problematik genom åren, särskilt med tanke på den sociala utsatthet barnen många gånger lever i och då dessa barn visat sig överrepresenterade inom den sociala barnavården utan att någon anledning till detta kunnat slås fast vara orsaken, samt då man sedan många år tillbaka känt till den osäkerhet som råder inom socialtjänsten rörande omhändertagande av invandrabarn. Praxis där invandrabarns bakgrund lyfts fram eller specifika behov och intressen beaktas i domskälen är vidare också mycket knapphändig.

Nästföljande kapitel innefattar den empiriska studien vilken har företagits i syfte att se vilket utrymme invandrabarns specifika behov och intressen har givits i beslutsunderlaget i femtiofem länsrättsdomar.

5 Empirisk undersökning

5.1 Allmänt

Ett delsyfte med föreliggande uppsats är att genom en empirisk undersökning besvara frågan vilket utrymme invandrarbarns specifika behov och intressen i praktiken utgör i beslutsunderlaget vid bedömning av om förutsättningar för omhändertagande enligt LVU är uppfyllda.

Undersökningsmaterialet består av femtiofem domar från Länsrätten i Skåne Län kungjorda under perioden februari 2006 till februari 2007. Samtliga domar berör omhändertagande av barn med utländsk bakgrund, såväl flickor som pojkar. Anledningen till att studien har gjorts av domar från Länsrätten i Skåne Län är att domkretsen i stort innefattar ett mångkulturellt folk ifrån olika sociala, kulturella, etniska och religiösa grupper ifrån hela världen bosatta antingen i storstad, småstad eller på landsbygden. Således torde undersökningen innefatta barn med olika specifika behov och intressen och därmed kunna ge en god vägledning i vilken mån de olika specifika behoven och intressena framkommer och ges utrymme i beslutsunderlaget. Då det av domarna som regel dock inte går att utläsa ifrån vilket land barnen kommer, eller vilken kultur, religion eller social grupp barnen tillhör, har urvalet av domar gjorts med anledning av barnens namn. Endast domar där både vårdnadshavarens och barnets för- och efternamn avsevärt skiljer sig ifrån svenska namn ingår i studien, och på så vis kan med viss säkerhet sägas att de berörda barnen har ett utländskt ursprung.

Undersökningen omfattar både tvångsomhändertaganden enligt 2 § LVU, de så kallade miljöfallen, och tvångsomhändertagande enligt 3 § LVU, de så kallade beteendefallen. En uppdelning av undersökningen har gjorts i tre delar. I första delen behandlas barn i åldrarna 1 – 10 år som är föremål för omhändertagande enligt 2 § LVU. I den andra delen behandlas äldre barn i åldrarna 13 – 18 år som är föremål för omhändertagande enligt samma stadgande. I den tredje delen behandlas äldre barn i åldrarna 13 – 18 år som är föremål för omhändertagande enligt 3 § LVU. Anledningen till denna uppdelning är att barn i olika åldrar har olika behov och intressen. En uppdelning mellan 2 och 3 §§ LVU faller sig naturlig då stadgandena berör olika infallsvinklar av barnets situation och den bedömning som ligger till grund för om rekvisiten för tvångsvård är uppfyllda.

Fokus i undersökningen ligger främst vid att se dels vilka behov och intressen hos invandrarbarnen som framkommer i yrkanden och grunder, samt därvid dels vilka av dessa behov och intressen som av domskälen framkommer ha beaktats och givits tyngd i beslutsunderlaget vid bevisprövningen. Ett metodproblem som framstått under undersökningen är att sekretessbelagt material i vissa fall utelämnats och det därav i några fall inte korrekt går att utläsa hur specifika behov och intressen har behandlats.

Barnens namn har i undersökningen vid referat av dess anförande ersatts med XX.

5.2 Omhändertagande av invandrabarn i åldrarna 1 - 10 år enligt 2 § LVU

5.2.1 Allmänt

Elva domar från den studerade perioden berör omhändertagande av invandrabarn i åldrarna 1 – 10 år. Att tvångsomhänderta ett litet barn ställer stora krav på domstolen vid bedömningen av om rekvisiten är uppfyllda. Detta framförallt då yngre barns åsikter och intressen enligt gällande rätt inte tillåts ges lika betydelse som äldre barns. I de fall barnen är mycket små och därvid inte hunnit skapa en djupare kontakt med sina föräldrar kan domstolens beslut komma att bli utslagsgivande för relationens hela framtid, framförallt då vi talar om barn i utländska familjer. Om barnet hamnar i en familj med annan språklig, kulturell eller etnisk tillhörighet än den biologiska torde, som presenterats ovan under 4.2.2, utsikten, för barnet och dess biologiska föräldrar att skapa en djupare relation i framtiden kunna bli svår.

I föreliggande undersökning bestrider föräldrarna i samtliga fall tvångsvård enligt LVU. Detta av förklarlig anledning då det är dem själva som blir föremål för domstolens utredning av om den unges hemmiljö kan garantera den unge de rättigheter han/hon är tillförsäkrad enligt FB. Den springande punkten som domstolen i samtliga fall har att ta ställning till är således om något missförhållande i den unges miljö föreligger. I fem utav fallen medges dock ett vårdbehov hos barnen, och samtycke till vård på frivillig basis lämnas. Detta är dock inget domstolen berör närmare, utom i ett fall där också ansökan avslås. Domstolen konstaterar enbart i stort att missförhållande råder, att barnen är i stort behov av en snabb insats och att föräldrarnas samtycke inte torde garantera att behövlig vård kan ges på frivillig basis då situationen i hemmiljön fortfarande är densamma.

Domstolen lämnar bifall till ansökan i åtta fall och avslår överklagande från föräldrarna i två fall. Barnen omhändertas i stort på grund av *brister i omsorgen* genom ett alkoholmissbruk hos förälder, ett heroinmissbruk hos förälder och/eller psykisk ohälsa hos förälder vilket framgår i några fall ha lett till en otrygg miljö för barnet genom ständiga bråk inom familjen, vanvård genom misskötsel av eksem, löss och karies, dålig kost, oregelbundna sovtider, dålig hygien, dålig språkutveckling samt bristande gränssättning av den unge. Även misshandel av barn märks bland fallen.

5.2.2 Barnens behov

Genomgående ligger fokuseringen i domarna i denna del på föräldrarnas brister och vilka behov dessa brister skapar hos barnen. I samtliga fall är det

socialnämnden som framför vad barnen har för behov, såväl typiska som specifika. I lite mer än hälften av fallen hänvisas tillbaka till utredningar med expertutlåtanden från sakkunniga, vilka i samtliga gällt om barnet skall tvångsomhändertas på grund av psykisk sjukdom eller heroin- och/eller alkoholmissbruk hos förälder. De sakkunnigas uttalanden har då främst berört i vilken omfattning den psykiska sjukdomen eller missbruket medfört en nedsatt förmåga hos föräldern att kunna tillgodose barnets grundläggande behov och rättigheter. Dessa utlåtanden har av socialnämnden således kommit att framhållas i syfte att styrka att barnets typiska behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran inte kan tillgodoses tillfredsställande genom ett förtydligande av föräldrarnas brister. Utöver dessa expertutlåtanden hänvisas i några fall till uttalanden som dagis-, fritids- boende- och skolpersonal gjort efter observationer och i något fall till vad personal inom socialtjänsten erfarit vid kontakter med familjen och barnet. I de fall hänvisningar görs till dessa personliga observationer framgår oftare att barnen har specifika behov att få tillgodosedda t.ex. behov av utveckling av språket. I vilken grad dessa specifika behov beaktas framgår dock sällan av domskälen då man i dem enbart konstaterar att föräldrarnas brister medför att barnet behöver tvångsomhändertas för att dess behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran skall kunna säkerställas. I de fall där misstanke om att barnen misshandlats, eller barnen konstaterats ha misshandlats, utgörs bevisningen av hänvisningar till observationer av barnet och dess relation med föräldrarna gjorda utav dagis-boende- och skolpersonal. Domskälen är även i dessa mål kortfattade och framhåller enbart att en påtaglig risk för barnens hälsa och utveckling föreligger genom en misstanke om misshandel, eller vid redan konstaterad misshandel, och att barnen därav är i behov av att komma till ett hem som kan tillvarata deras rätt till trygghet.

I ett fall påpekas ett specifikt behov hos barnet på grund av dess invandrarbakgrund. Socialnämnden framför i det aktuella fallet genom en hänvisning till vad personal på det tillfälliga boendet uppgett;

”XX är barn i en flyktingfamilj som har upplevt traumatiska händelser och har till följs av detta behov av stöd och behandling.”¹⁴²

Modern i det aktuella målet har svårt att vägleda och gränssätta sina tre barn¹⁴³ på ett sunt och tryggt sätt med utgångspunkt i det specifika behov av stöd och behandling som barnen har. Vidare har hon ingen förståelse för hur hennes beteende påverkar barnen. När hon blir upprörd förklarar hon att hon tänker lämna dem. Hon har även sagt att hon vill ta sitt liv och efter dessa uttalanden gett sig iväg, vilket skapat enorm oro och ångest hos barnen. Länsrätten fastslår vad socialnämnden framfört om barnets behov av trygghet och stabilitet, men gör ingen närmare hänvisning till att behovet har anknytning till invandrarbakgrunden;

¹⁴² Länsrätten i Skåne Län dom den 2 oktober 2006 mål nr 8425-06, s. 4.

¹⁴³ Endast det yngsta befinner sig inom den berörda ålderskategorin i undersökningen.

”Länsrätten anser att utredningen visar att modern för närvarande har allvarliga brister i sin föräldraförmåga och inte har förmåga att tillgodose barnens behov av en trygg, stabil och förutsebar tillvaro [...]. Barnen har ett omfattande vårdbehov [...].”¹⁴⁴

Att principen om barnets bästa skall vara avgörande vid domslut framhålls endast i en av domarna, dock utan att någon närmare förklaring till hur begreppet används kan utläsas.¹⁴⁵ Inte i något fall framhålls eller framkommer någon diskussion om lämplig placering av barnet för bibehållen kontakt med sin språkliga, etniska eller kulturella förankring. Sammanfattningsvis kan sägas att genomgående utgörs beslutsunderlaget enbart av bevisning som berör barnets typiska behov, endast i lite mer än hälften av fallen med hänvisningar till sakkunnigutlåtande. Överlag utgår man inte ens ifrån barnet då man framhåller dessa typiska behov, utan dessa behov framhålls i skenet av föräldrarnas brister.

5.2.3 Barnens intressen

Endast i två utav domarna framkommer vad barnet själv har för intressen, i båda målen framfört utav det offentliga biträdet tillika ställföreträdaren.

I det första fallet framkommer att den tioårige pojken vill åka hem.¹⁴⁶ I det andra fallet vari en nioårig pojke misshandlats av sin pappa framkommer att;

”XX har uppgett att han saknar sin familj, vill komma hem, och att hans pappa lovat per telefon att inte slå honom mer. Pappan har även lovat materiella saker om XX inte berättar om förhållandena i hemmet.”¹⁴⁷

Dessa framkomna intressen beaktas inte överhuvudtaget i domskälen.

5.3 Omhändertagande av invandrarbarn i åldrarna 13 - 18 år enligt 2 § LVU

5.3.1 Allmänt

Sexton domar från den studerade perioden berör omhändertagande av invandrarbarn i åldrarna 13 - 18 år enligt 2 § LVU. I femton fall lämnas bifall till ansökan om tvångsvård. Majoriteten utav de omhändertagna barnen är flickor. I princip samtliga av dessa barn har omhändertagits på grund av *psykisk och fysisk misshandel* i ett hederskulturellt och patriarkaliskt hem. Även för de omhändertagna pojkarna är den vanligaste orsaken till omhändertagande misshandel i hemmet. Andra orsaker till

¹⁴⁴ Länsrätten i Skåne Län dom den 2 oktober 2006 mål nr 8425-06, s. 6.

¹⁴⁵ Länsrätten i Skåne Län dom den 27 september 2006 mål nr 5153-06, s. 4.

¹⁴⁶ Länsrätten i Skåne Län dom den 2 oktober 2006 mål nr 8425-06, s. 3.

¹⁴⁷ Länsrätten i Skåne Län dom den 28 juni 2006 mål nr 4920-06, s. 3 f.

omhändertagande är *brister i omsorgen* på grund av problem hos föräldrarna med gränssättning av den unge, problem hos förälder genom brist på insikt om sitt barns behov av skolgång, hygien, samt behov av psykolog.

Ansökan om tvångsvård medges av den unge i åtta fall. I ett fall uttrycker den unge att den inte vet vad den vill och i resterande fall bestrids ansökan. Föräldrarna bestrider i samtliga fall omhändertagande enligt LVU. Då grunden till ansökan gäller misshandel förnekar föräldrarna antingen att misshandel har skett eller anser att våldet inte varit något felaktigt. I de fall annan brist i hemmiljön ligger till grund för ansökan bestrider föräldrarna ansökan då de anser ingen brist föreligga. Den springande punkten i samtliga fall rör således frågan om något missförhållande i den unges miljö föreligger eller ej. I fem utav fallen vitsordar föräldrarna dock att ett vårdbehov finns hos den unge, men menar att vården kan ske på frivillig basis. Detta är dock inget domstolen fäster större vikt vid, utan genomgående kan av domskälen endast utläsas att i de fall samtycke lämnats anses det inte kunna tas på allvar antingen på grund av föräldrarnas bristande insikt i den unges problematik, eller på grund av risken att föräldrarna kan komma att påverka vården menligt.

5.3.2 Barnens behov

Vid omhändertagande på grund av *psykisk och fysisk misshandel* i ett hederskulturellt och patriarkaliskt hem har barnets specifika behov av vård i stort framkommit, främst i de fall då barnet själv bestridit ansökan. Vad dessa barn genomgående anses vara i behov är tydliga ramar och specifik psykisk hjälp för att kunna bearbeta traumatiska minnen både på grund av tidigare upplevelser i hemlandet och på grund av misshandel som skett i Sverige, samt behov av vuxna som ser och förstår barnet på ett känslomässigt plan även i ett främmande samhälle. Dessa behov framförs i samtliga fall av socialnämnden, i något fall med hänvisning till expertutlåtanden som grund och i ytterligare några fall med hänvisningar till vad boende- och skolpersonal uppgivit. Domstolens beslutsmotiveringar i dessa mål är tydliga och de framhållna specifika behoven framkommer öppet ha tillmätts stor betydelse och givits tyngd i beslutsunderlaget. Det nedan citerade domskälet, vari en flicka i målet utsatts för sexuella övergrepp i hemlandet under ett pågående krig samt därefter misshandlats i hemmet då föräldrarna försökt få henne att förtränga det upplevda, exemplifierar detta;

”Länsrätten anser det, med anledning av vad som framkommit i målet, vara klart att XX är i behov av vård [...]. Föräldrarna förefaller inte förstå det omfattande behov av psykisk vård som deras dotter har och synes inte heller ha förmåga att tillmötesgå hennes behov av förståelse och stöd i bearbetningen av sina tidigare upplevelser i Kosovo.”¹⁴⁸

I de fall barnen själva medgivit tvångsvård då de blivit utsatta för misshandel, såväl psykisk som fysisk, har domstolen i princip enbart

¹⁴⁸ Länsrätten i Skåne Län dom den 1 september 2006 mål nr 7440-06, s. 4.

framhållit barnets behov av trygghet, och att denna genom föräldrarnas brister inte kunnat tillgodoses. I de mål barnen omhändertagits på grund av *brister i omsorgen* framkommer inte direkt något specifikt behov med koppling till barnets invandrarbakgrund. Däremot presenteras i samtliga fall av socialnämnden, i något mål med hänvisning till sakkunnig, såväl barnets typiska som specifika behov. De behov som framkommer gäller främst behov av stabilitet efter en kringflackande och otrygg uppväxt, särskilt behov av stöd och hjälp vad gäller social utveckling och utbildning samt behov av att lära sig sköta sin hygien. Utav domskälen kan dock inte utläsas vilken vikt de framkomna behoven tillmätts då det genomgående av domskälen i dessa fall endast kan utläsas att;

”ett vårdbehov i form av familjehemsplacering föreligger.”

Sammanfattningsvis kan sägas att i de fall barnen utsatts för misshandel, såväl psykisk som fysisk, tillmäts barnens specifika behov mycket stor vikt vid bevisprövningen och utgör därvid en betydande del av beslutsunderlaget. I de fall annat missförhållande ligger till grund för ansökan synes barnens specifika behov inte överhuvudtaget utgöra del i beslutsunderlaget. Dessa fall är till sin omfattning dock inte så många, och kan inte med säkerhet sägas ge något direkt konkret resultat. Dock ges ändå, sett till hela denna del i undersökningen, viss indikation på i vilka situationer domstolen väljer att fästa vikt vid specifika behov hos barnen, samt i vilka situationer de inte väljer att göra det.

5.3.3 Barnens intressen

De flesta berörda barnen i denna del av undersökningen har nått femton års ålder och besitter således talerätt, det vill säga de har själva möjlighet att föra sin talan och framföra sina åsikter. Av vad som kan utläsas av domarna förde fem utav de unga själva sin talan i målen och framhöll då utöver medgivandet/bestridandet särskilda intressen till grund för sin inställning. I åtta av fallen förde ställföreträdaren barnets talan och i några fall framkommer även barnets intresse utav socialnämnden. Barnens egna inställning och intressen framkommer därmed i stort i domarna. I nio av fallen har barnets intressen öppet beaktats, dvs. barnens inställning har redovisats i domskälen.

5.3.3.1 Barnens specifika intressen vid medgivande av tvångsvård

Åtta av de berörda barnen i denna del medger ansökan om tvångsvård och uppger själva en uttrycklig önskan om att få bli omhändertagna. Samtliga av dessa barn har utsatts för våld inom familjen och önskar omhändertas på grund av rädsla för familjens handlingar och det föreliggande skyddsbehov de besitter. Ställföreträdaren till den unge i nedan refererade fall angav;

”[...] det blev problem hemma när hon blev förälskad i en tjej. Ett homosexuellt förhållande är enligt hennes föräldrar helt otillåtet och enligt deras tradition måste de antingen gifta bort henne, döda henne eller skicka henne till hemlandet för att hon skall bli frisk. Det finns en risk att hennes hälsa och utveckling skadas i hemmet. Vården kan inte ske på frivillig väg eftersom det finns en risk att föräldrarna inte respekterar en frivillig placering.”¹⁴⁹

Med stor relevans tillmätt den unges specifika intresse framkommer i domskälen;

”Utifrån vad XX själv säger så riskerar hon på grund av sin sexuella läggning, enligt hemlandets tradition, att hennes föräldrar mot hennes vilja gifter bort henne, skickar henne till hemlandet för att bli bättre eller dödar henne [...]. XX upplever hemmiljön så otrygg att hon inte längre kan bo kvar hemma [...]. Då XX motsätter sig frivillig vård måste vården ske med stöd av LVU.”¹⁵⁰

I ett likartat fall beaktar domstolen vad den unge anför, men anser dock till skillnad från i ovan nämnda fall att det påstådda våldet i hemmet inte ensamt kan grunda ett tvångsomhändertagande trots att flickan uttryckt en stark rädsla. Av den unge framkom;

”XX har tidigare talat osanning om att styvpappan skulle ha gjort närmanden, men hon har blivit slagen av sin mamma vid flera tillfällen. Hon uppger att hon inte känner sig älskad av sin mor och är rädd för henne. Hon fruktar att bli bortgift eller skickad utomlands om hon tvingas flytta hem. Hon tar hellre livet av sig än flyttar hem [...]”¹⁵¹

Domstolen anför därvid;

”Det finns ingen anledning att betvivla XX, som är sexton år gammal, när hon uttryckt att hon känner rädsla för modern och att hon hellre tar livet av sig än återvänder [...]. XX har vid upprepade tillfällen berättat att hon blivit slagen av modern. Denna har å andra sidan förnekat att hon skulle ha slagit sin dotter. Det kan enligt länsrättens mening inte anses utrett att det förekommit våld i sådan omfattning att det ensamt kan grunda ett tvångsomhändertagande.”¹⁵²

I målet stod moderns ord mot flickans ord och inga sakkunniga eller vittnen fanns att tillgå för att kunna styrka den ene eller den andres utsaga. Dock kom flickan ändå att omhändertas eftersom modern utöver det våld som förekommit brustit i sin omsorg om dottern då hon inte tillräckligt sört för dotterns utbildning. Hur utgången annars hade blivit är svårt att säga, men att barnets uttryckliga viljeförklaring av att bli tvångsomhändertagen som bevismedel för att tillgodose barnets skyddsbehov då det utsatts för misshandel väger tungt och normalt borde utges ett betydande utrymme vid bevisprövning kan förstås utav de övriga misshandelsfallen. Då flickan tidigare hade ljugit ansåg domstolen möjligtvis i det aktuella målet att

¹⁴⁹ Länsrätten i Skåne Län dom den 4 augusti 2006 mål nr 6359-05, s. 3.

¹⁵⁰ Länsrätten i Skåne Län dom den 4 augusti 2006 mål nr 6359-05, s. 4.

¹⁵¹ Länsrätten i Skåne Län dom den 20 juli 2006 mål nr 5467-06, s. 3.

¹⁵² Länsrätten i Skåne Län dom den 20 juli 2006 mål nr 5467-06, s. 4.

flickans uppgifter om mammas bruk av våld inte var tillräckligt tillförlitliga.

5.3.3.2 Barnens specifika intressen vid bestridande av vård

Domstolen har även i några fall haft att bedöma sanningshalten i den unges uttalande efter att den unge i första hand tidigare i processen uppgett missförhållanden i hemmet, men vid dagen för huvudförhandling ändrat inställning. Efter att en flicka vid ett flertal tillfällen uppgett för socialtjänst och skolpersonal att hon blivit hotad och slagen i hemmet och då även visat kroppsliga tecken på detta framkommer genom ställföreträdare under huvudförhandlingen;

”XX har framfört att de blåmärken hon haft berodde på att hon ramlat med cykeln. Hon har aldrig blivit slagen utav föräldrarna, utan det har hon bara hittat på [...]. Att hon fått hysteriska anfall stämmer, men berodde på att det var så förskräckligt att bli placerad på Albohemmet. De kommer inte att kunna hjälpa henne där, utan snarare tvärtom. Hon mår jättedåligt av att vara där. Tankar kring att vilja skada sig själv har hon aldrig haft. Allt är normalt mellan henne och föräldrarna. Hon vill komma hem.”¹⁵³

Domstolen beaktade det framförda men tillmätte inte flickans nykomna uppgifter någon betydelse;

”XX har själv uppgett att hon ljugit och att hon inte misshandlats i hemmet. Länsrätten anser dock att det förhållandet att en 16 år gammal flicka vid upprepade tillfällen uppger svåra förhållanden i hemmet måste tas på allvar. Länsrätten anser därvid att det saknar betydelse att XX tagit tillbaka vad hon tidigare sagt eftersom de skäl som uppgetts för att XX skulle tala osanning och hittat på att hon blivit misshandlad inte kan anses så trovärdiga att man kan bortse från hennes skyddsbehov.”¹⁵⁴

Domstolen bedömde således flickans behov av skydd väga tyngre i förhållande till den tveksamma uppgift om att allt numera var bra mellan henne och föräldrarna.

Sammanfattningsvis gäller som vi sett viljeyttringarna i målen genomgående önskningar om val av framtida bostad, både vid medgivande såväl som vid bestridande av vård, vilka enbart tillmätts betydelse som bevismedel för att barnet behöver skydd i de fall barnet uppgett sig inte vilja bo hemma, eller uttryckt en önskan om att få stanna kvar i det nuvarande hemmet på grund av rädsla för familjen. Utöver detta förekommer ingen diskussion i domskälen mot invändningar av ett tilltänkt boende. Att principen om barnets bästa skall vara ledstjärna vid bedömning och beslut om tvångsvård varken framhålls eller diskuteras i någon av de domar som ingått i undersökningen.

¹⁵³ Länsrätten i Skåne Län dom den 21 september 2006 mål nr 8127-06, s. 4.

¹⁵⁴ Länsrätten i Skåne Län dom den 21 september 2006 mål nr 8127-06, s. 4 f.

5.4 Omhändertagande av invandrabarn i åldrarna 13 - 18 år enligt 3 § LVU

5.4.1 Allmänt

Tjugoåtta domar från den studerade perioden berör omhändertagande av invandrabarn i åldrarna 13 – 18 år enligt 3 § LVU. Orsaken till att barnen i denna grupp omhändertagits är jämnt fördelad över rekvisiten missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet samt annat socialt nedbrytande beteende. Ofta är flera av rekvisiten uppfyllda samtidigt. I några utav fallen är även omhändertagande enligt 2 § i kombination med 3 § LVU aktuell. Koncentrationen ligger dock även i dessa fall på informationen kring den unges eget beteende, detta då jag anser materialet vara för tunt för att kunna studera de båda omnämnda stadgandena i denna del.

I studien föregicks omhändertagande för tvångsvård på grund av *missbruk av beroendeframkallande medel* vanligtvis av ett bruk av butangas, rohypnol, cannabis i större mängder eller användning av amfetamin. Även fall av bruk av alkohol i större mängder samt bruk av alkohol till dess medvetslöshet inträtt märktes. Omhändertagande på grund av *brottslig verksamhet* hade föregåtts av våldtäkt mot barn, brutalt rån, anlagd brand, misstanke om stöld på många åtalspunkter samt ett flertal personrån. Vanligaste orsaken till omhändertagande på denna grund var dock en kombination av några av följande handlingar; väskryckning, olaga hot, stöld, grov stöld, rån, misshandel, övergrepp i rättssak, skadegörelse, inbrott och tillgrepp av fortskaffningsmedel. Som *annat socialt nedbrytande beteende* bedömdes bristande skolgång tillsammans med någon form av brottslighet som snatteri, olaga hot eller misshandel, och/eller i kombination med bruk av cannabis. Även föräldrarnas bristande förmåga att sätta gränser, aggressivitet samt ett ostrukturerat nattliv, dragning till kriminella kretsar och benägenhet att vilja skada sig själv var återkommande drag hos de unga som bedömdes ha ett socialt nedbrytande beteende.

I samtliga fall, utom i ett, ansågs det föreligga ett tydligt missförhållande samt en påtaglig risk för den unges hälsa och utveckling. Vad domstolen i de flesta fall hade att ta ställning till var huruvida ett lämnat samtycke till frivillig vård var allvarligt menat eller ej. I arton fall bestred den unge tvångsomhändertagande, men vitsordade att vårdbehov fanns och att frivillig vård därför istället kunde ske. Till dessa fall räknas dem vari villkorat samtycke lämnats till vården, t.ex. i ett fall medgavs ansökan, men bara för en period om tre månader och i ett annat medgavs samtycke, men bara om tvångsvården skedde i närheten av hemmet. I sex fall bestreds ansökan på den grund att man ansåg inget vårdbehov föreligga och i fyra fall medgavs ansökan helt.

5.4.2 Barnens behov

Genomgående i denna del av undersökningen framkommer och ges specifika behov i stort betydande utrymme i beslutsunderlaget. De framhållna behoven synes dock vara sådana behov som alla barn i samma situation oavsett bakgrund kan anses ha. I samtliga fall är dessa behov framförda av socialnämnden och i ett mycket litet antal fall med hänvisningar till sakkunnigutlåtanden samt i ca hälften av fallen med hänvisningar till uppgifter om vad boende-, skol- och fritidspersonal har erfårit och uppgett om barnen. De framkomna behoven gäller behandling för missbruk, hjälp med att komma bort från kriminella kretsar och gängbildning för att kunna etablera en trygg vardag, hjälp med tydlig gränssättning, extrahjälp i skolan på grund av bristande skolgång samt psykologhjälp för att kunna utveckla en social kompetens. Behoven är således specifika för barnens problematik, men ger inte vid handen att något särskilt behov föreligger på den grund att barnen har invandrarbakgrund. Även om behoven är specifika, alltså av vikt endast för en enskild eller ett litet antal ungdomar, kan sägas att de uttryckta behoven är typiska för kategorin ungdomar som hamnat fel i livet, i fel kompiskrets och därav börjat missbruka beroendeframkallande medel, begå brottslighet och utveckla ett socialt nedbrytande beteende. Det som framkommer i stort är alltså vad vuxna anser att barn tillhörande denna kategori som regel har behov av, inte vad just det utsatta invandrarbarnet särskilt har behov av t.ex. integrering på grund av att det många gånger lever i en utsatt situation och allt vad som följer med det, även om barnet så klart också kan ha dessa behov. Endast i tre utav de tjugoåtta fallen framkommer specifika behov förknippade med barnens invandrarbakgrund. I det första fallet framför socialnämnden angående en sjuttonårig pojke, efter utredning gjord av personal på Bärby ungdomshem;

”[...] vidare har han språkliga svårigheter, en svag begåvningsförmåga samt uppfyller kriterier för uppförandestörning [...]. Det utanförskap han upplever försvåras av hans språk- och inlärningssvårigheter och han förstår sällan vilken betydelse behandlingen har för honom [...]. Bärby är anpassad för den typen av brott han dömts för och specifik för hans problematik.”¹⁵⁵

Således kan förstås att pojkens specifika behov bland annat utgörs av ett extra stort stöd för att lära sig det svenska språket vilket är en första förutsättning för att kunna ”komma tillbaka”, skaffa sig utbildning, arbete och leva efter uppställda normer och värderingar i det svenska samhället. Länsrätten gör ingen annan bedömning utan i domskälen hänvisas tillbaka på de av socialnämnden framställda behoven;

”Vad gäller placeringen så har han med hänsyn till sin problematik behov av en specifik vård. Detta vårdbehov anses av länsrätten kunna tillgodoses på Bärby ungdomshem och det vore inte bra för honom ur ett långsiktigt perspektiv att byta

¹⁵⁵ Länsrätten i Skåne Län dom den 31 augusti 2006 mål nr 4196-06, s. 2 f.

till något annat ungdomshem med hänsyn till att han befinner sig i ett specifikt behandlingsprogram.”¹⁵⁶

Det andra fallet berör också språksvårigheter och i fallet betonas socialnämnden, efter skolpersonals uppgifter i utredningen, att en av orsakerna till en irakisk pojkes beteende och svårighet att anpassa sig till samhället är att han saknar djupförståelse i det svenska språket, något han således har ett stort behov av att lära sig för att kunna anpassa sig i övrigt.¹⁵⁷

Domstolen berör i sin bedömning inte detta specifika behov utan påtalar enbart att vård är nödvändigt. I den tredje domen framhålls en pojkes särskilda behov av gränssättning på grund av sitt beteende då familjen inte klarar av att sätta dessa gränser efter traumatiska upplevelser från kriget i Irak. Socialnämnden betonas även att;

”[...] han har en mycket snedvriden syn på flickor och vad man kan vänta sig av en relation [...]. Han har erbjudits vård med tyngdpunkt på att förändra hans kvinnosyn [...]. Pojken måste till en institution som har den specifika kompetens han behöver.”¹⁵⁸

Grunden till att socialnämnden anser en behandling av pojkens snedvridna kvinnosyn vara angelägen är att han misshandlat sin före detta flickvän vid minst två tillfällen samt trakasserat och hotat henne. Detta är något som även sker i förhållanden mellan svenska ungdomar, men av framställan, som styrks av ett otalt antal uppgifter från skolpersonal och fritidspersonal, kan förstås att pojken besitter en kvinnosyn som är vanlig inom vissa andra kulturella och religiösa grupper, men som är oförenlig med svenska normer och värderingar. Av domskälen kan förstås att länsrätten anser beteendet kunna grunda ett tvångsomhändertagande. Dock görs ingen närmare hänvisning till vilket behov man grundar omhändertagandet på;

”Det våldsbeteende XX uppvisat är av sådan art och omfattning att de i 3 § LVU angivna förutsättningarna [...] är uppfyllda [...]. Med hänsyn till hans behov och personliga förhållanden i övrigt är vård med stöd av 3 § LVU lämpligare än någon annan vårdform.”¹⁵⁹

Sammanfattningsvis kan sägas att i stort framkommer barnens specifika behov ha givits ett betydande utrymme i beslutsunderlaget. Dessa behov är dock i sig mycket generella och kan tyckas självklara för barn som befinner sig i någon av ovanstående situationer. Mer specifika behov hos det enskilda barnet, t.ex. behov av specifik behandling på visst behandlingshem eller placering i svenskt hem för att på det mest ultimata sätt kunna integreras i det svenska samhället, framhållet i syfte för att på bästa sätt kunna komma till bukt med föreliggande problematik, är dock sällsynt och i de fall sådan information presenteras av socialnämnden är det än mer sällan sådan information kan utläsas ligga till grund för beslutet. Till detta hör att

¹⁵⁶ Länsrätten i Skåne Län dom den 31 augusti 2006 mål nr 4196-06, s. 3.

¹⁵⁷ Länsrätten i Skåne Län dom den 7 juli 2006 mål nr 5387-06, s. 2.

¹⁵⁸ Länsrätten i Skåne Län dom den 31 januari 2007 mål nr 278-07, s. 1 f.

¹⁵⁹ Länsrätten i Skåne Län dom den 31 januari 2007 mål nr 278-07, s. 3.

socialnämnden endast i ett fåtal av fallen framhåller sakkunnigutlåtanden till grund för sin talan. Domstolen köper helt enkelt i samtliga fall utom i ett, de av socialnämnden framhållna behoven oavsett vad som framhålls eller vad det framhållna har sin grund i.

5.4.3 Barnens intressen

De flesta berörda barnen har även i denna del av undersökningen nått femton års ålder och besitter således talerätt. Av vad som kan utläsas förde tjugoen av de unga själva sin talan och utav fem framkommer inställningen genom ställföreträdaren. I några fall framhöll även socialnämnden de ungas inställning och i något fall berörde föräldrarna densamma. I två utav fallen kunde dock inget utläsas om den unges åsikter, en förhållandevis låg siffra om vi ser till den första och andra delen av undersökningen. Barnens egna inställning och intressen framkommer därmed i stort i domarna, även om dessa i varierande utsträckning redovisas. Genomgående gäller att i de fall ungdomarnas inställning tydligt framgår i yrkanden och grunder, i de fall framgår även tydligare vilken vikt rätten tillmätt uttalandena vid bevisprövningen och vad rätten således vid beslut fäst avseende vid. Inte i något av fallen framhåller ungdomarna sin invandrarbakgrund eller påtalar specifika intressen på grund av densamma, således har domstolen inte heller haft att bedöma eller ta ställning till något sådant specifikt intresse, t.ex. önskemål om val av familjehem med svenska traditioner.

5.4.3.1 Barnens specifika intressen då samtycke till frivillig vård lämnats

Som framgått tidigare är det en förutsättning för beslut om tvångsvård att samtycke saknas. Då majoriteten av barnen i undersökningen bestrider ansökan om tvångsvård, men vitsordar att vårdbehov finns och att vård kan ske på frivillig basis är det denna inställning domstolen i de flesta fall haft att ta ställning till. I tretton av de arton fall där bedömningen gällde samtyckesrekvisitet har rätten öppet beaktat barnens intressen.

Genom vitsordande av att vårdbehov föreligger har ungdomarna gett uttryck för viss förståelse för den problematik levnadssättet bär med sig. Vid bedömning av om ett samtycke är tillförlitligt har domstolen att ta ställning till om den unge har tillräcklig insikt i sitt vårdbehov, och/eller tillräcklig uthållighet att klara av behandling på frivillig väg. Det är således inte tillräckligt med enbart en vilja hos den unge om det kan finnas annat i den unges omgivning som kan komma att påverka den unges vilja negativt. Sådana intressen som barnet framfört i samband med ett samtycke är oftast en uttrycklig önskan om val av framtida bostad. Vanligtvis önskar den unge få bo kvar i det egna hemmet. Sådana viljeförklaringar från den unge har dock endast kommit att beaktats som ett bevismedel emot frivillig vård. I det nedan citerade stycket menar pojken att vårdbehov finns, men att vård kan ske på frivillig väg då möjligheterna till detta ännu inte är uttömda. Bland annat hade pojken efter egna påtryckningar inte fått kontakt med någon psykolog att tala med;

”Han behöver vård och det är bara frågan om i vilken omfattning och på vilket sätt. Socialtjänsten har inte uttömt alla möjligheter till frivillig vård. XX framför själv en önskan om kontakt med psykolog/terapeut minst 2 ggr i veckan. Han har bett om psykologkontakt tidigare men inte fått det, vilket gjort honom besviken. Av en psykologkontakt förväntar han sig må bättre, att lära sig att hantera sina känslor bättre och att om något drastiskt händer så kan han prata om det istället för att ta till flaskan. Han vill bo med sina föräldrar, och komma hem till sin lillasyster till jul.”¹⁶⁰

Domstolen beaktar pojken intressen, men bedömer att trots att pojken har en vilja till att förbättra sin hälsa och att ta avstånd från destruktiva handlingar, kan längtan efter familjen komma att ta övertag och eventuellt innebära att han inte orkar genomgå vård på frivillig väg;

”Det är ostridigt att XX har ett vårdbehov. XX är inställd till vård, men har endast samtyckt i den mån vården ges honom nära hemmet. Även om han har hävdat att tiden på ungdomshemmet hitintills varit en mestadels positiv upplevelse har han också uppgett att han vill komma hem till familjen. XX har uppgett en vilja att förbättra sin psykiska hälsa och tar avstånd från destruktiva handlingar. Han har en inneboende potential att klara av detta, men har hittills allvarligt misslyckats.”¹⁶¹

Ett av fallen där domstolen hade att ta ställning till om ett lämnat samtycke var allvarligt menat skiljer sig från de andra genom att domstolen avslår ansökan om tvångsvård på den grund att man anser samtycket vara tillförlitligt då pojken synes ha god insikt i sitt vårdbehov. I målet framhöll den unge att;

”Behövlig vård kan ges på frivillig väg [...]. Vid tiden för socialtjänstens tidigare insatser var XX mycket ung. Sedan dess har han mognat, särskilt efter att han gripits och suttit häktad.”¹⁶²

Domstolen framhåller därvid;

”XX har samtyckt reservationslöst till den vårdplan som föreslagits [...] man kan inte dra slutsatsen att XX skulle avbryta vården. Tvärtom finns det mycket som tyder på att XX borde hålla sig till den, främst att han numera dömts för allvarlig brottslighet och enligt egen uppgift själv eftersträvar vård [...]. Under dessa förhållanden skall vård enligt LVU inte förordnas.”¹⁶³

Sammanfattningsvis kan sägas att i de fall den unges intressen framkommer berör de genomgående önskemål om boende. Sådana specifika önskemål har i stort kommit att utgöra del i beslutsunderlaget som ett bevis på att samtycke till vård inte är tillförlitligt och att ett vårdbehov enligt LVU således föreligger.

¹⁶⁰ Länsrätten i Skåne Län dom den 19 december 2006 mål nr 11048-06, s. 3.

¹⁶¹ Länsrätten i Skåne Län dom den 19 december 2006 mål nr 11048-06, s. 3.

¹⁶² Länsrätten i Skåne Län dom den 8 juni 2006 mål nr 4512-06, s. 2.

¹⁶³ Länsrätten i Skåne Län dom den 8 juni 2006 mål nr 4512-06, s. 3.

5.4.3.2 Barnens specifika intressen vid medgivande av tvångsvård

Medgivande till tvångsvård visar på en stor insikt hos den unga och en vilja att få vård. I samtliga fall där medgivande givits görs i domskälen en kortare hänvisning till den unges intresse av att få vård. En pojke framhöll att;

”Han har nu fått en djupare insikt och inser att han inte klarar vården på frivillig väg. Det finns ett gruppträck från hans kamrater på hemmaplan och det finns droger i närheten.”¹⁶⁴

Länsrätten tog fasta på det framförda;

” XX medger tvångsvård och det är också länsrättens uppfattningen att den nödvändiga vården måste säkerställas med stöd av LVU.”¹⁶⁵

Utgången blev även densamma i ett mål vari den unge uttryckt ett intresse av att inte vilja bo kvar hemma;

”Han vill inte bo hemma eftersom han inte har det bra där. Han uppger att vården måste ske med LVU annars stannar han inte kvar [...]”¹⁶⁶

Således kan sägas att barnens specifika intresse av att få vård enligt LVU kommit att utgöra del av beslutsunderlaget.

5.4.3.3 Barnens specifika intressen vid bestridande av vård

I de fall de unga bestritt ansökan om tvångsvård, utan att vitsorda något vårdbehov, framkommer och beaktas den unges inställning enbart i ett utav sex fall. Utfallet blir i detsamma ett avslag av ansökan om tvångsvård då man anser det presenterade underlaget inte tillräckligt kan utgöra grund för beslut om tvångsvård enligt 3 §. I fallet framförde den unge;

”Samtliga förundersökningar angående de brott han misstänkts för har lagts ner och inga åtal har väckts. Han instämmer i att han haft en tuff attityd och att han umgått i dåliga kretsar. Han har dock nu insett faran i att umgås med vissa kompisar varför han sagt upp kontakten med dem. Han har påbörjat det individuella programmet och där träffat nya bättre vänner. Hans största vilja är att kunna fortsätta studera på det individuella programmet och även komma igång med fotbollen, vilket är ett av hans största intressen.”¹⁶⁷

Av domskälen kan utläsas att den unges uttryckliga viljeförklaring av att studera och spela fotboll har tillmätts stor vikt vid domstolens ställningstagande;

¹⁶⁴ Länsrätten i Skåne Län dom den 19 oktober 2006 mål nr 8952-06, s. 2.

¹⁶⁵ Länsrätten i Skåne Län dom den 19 oktober 2006 mål nr 8952-06, s. 2.

¹⁶⁶ Länsrätten i Skåne Län dom den 18 april 2006 mål nr 2582-06, s. 4.

¹⁶⁷ Länsrätten i Skåne Län dom den 6 november 2006 mål nr 9703-06, s. 2 f.

”XX har vid flera tillfällen varit närvarande i anslutning till händelser där kriminella handlingar begåtts. Han har själv emellertid inte lagförts med anledning av någon sådan misstanke [...]. XX levnads- och umgängesförhållanden synes ha skett till det bättre efter sommaren”.¹⁶⁸

¹⁶⁸ Länsrätten i Skåne Län dom den 6 november 2006 mål nr 9703-06, s. 3.

6 Analys/Diskussion

6.1 Allmänt

Ett beslut om omhändertagande enligt LVU innebär en mycket ingripande åtgärd i barnets liv. Omhändertagande skall därav endast företas i de fall där det är en absolut nödvändighet för att kunna leda till gynnsammare verkan hos barnet. Principen om barnets bästa skall vara ledstjärnan vid bevisprövning och inga andra intressen än barnets skall vara av betydelse. Då man i förarbetena ansett det inte gå att precisera innebörden av begreppet barnets bästa åligger det istället rättstillämparen att i varje enskilt fall avgöra vad som är bäst för barnet. De riktlinjer domstolen har att följa vid ställningstagande av vad som är det bästa för barnet är mycket generella och vidgår enbart att allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling både i ett kortsiktigt och långsiktigt perspektiv skall beaktas. Bedömningar av vad som är barnets bästa med utgångspunkt i enbart de generella riktlinjerna torde kunna se väldigt olika ut beroende på vad de beslutande i domstolen väljer att fästa vikt vid, något som skapar rättsosäkerhet. Varje situation som kräver tvångsomhändertagande är unik. Varje barn som blir föremål för en insats från samhället har olika behov och intressen beroende på vad det upplevt. För att därav skapa bättre förutsättningar vid bedömning av barnets bästa vid bevisprövning, och på så vis kunna trygga barnets rättssäkerhet, förespråkar Mattsson en uppdelning i begreppsparen barnets behov och barnets intressen där en avvägning mellan de båda begreppsparen blir resultatet av barnets bästa. De olika uppgifterna om barnets behov och intressen, såväl typiska som specifika, kommer ifrån olika källor vilka till viss del presumeras ha visst bevisvärde.

Huvudsyftet med föreliggande uppsats är att diskutera och försöka ge svar på vilket utrymme ett barns *specifika* behov och intressen bör utgöra av beslutsunderlaget vid bevisprövning av om grund för vård enligt LVU föreligger. Ett delsyfte med uppsatsen har vidare varit att genom en empirisk undersökning besvara frågan vilket utrymme invandrabarns specifika behov och intressen i praktiken utgör i femtiofem länsrättsdomar. Huvudfrågan avses i den följande framställningen att diskuteras och besvaras genom en exemplifiering av invandrabarn och dess specifika behov och intressen med hänvisning till resultaten från den empiriska undersökningen, vilka presenterats i kapitel 5.

Ingen åtskillnad mellan barn oavsett bakgrund skall göras vid tillämpning av om bestämmelserna för tvångsvård är uppfyllda. Dock framgår av förarbetena att invandrabarns särart, vilket får förstås på så vis att *alla* barns särigheter, vid beslutsfattande likväl som i det sociala arbetet, ändå måste beaktas. Detta eftersom vad som innebär en påtaglig risk för ett barn i en situation kanske inte innebär samma risk för ett annat barn i samma situation samt att vissa specifika behov och intressen hos ett barn kan komma att vara av betydelse för om tvångsvården har förutsättningar att

leda till gynnsammare verkan hos ett barn och således ge indikation på om en föreslagen vårdplan kan tillvarata barnets bästa.

6.2 Vilket utrymme bör då barnets *specifika* behov och intressen utgöra av beslutsunderlaget?

6.2.1 Vid omhändertagande av barn i åldrarna 1 – 10 år enligt 2 § LVU

Resultatet av den empiriska undersökningen i denna ålderskategori pekar genomgående på att fokuseringen ligger vid föräldrarnas brister och vilka behov som dessa brister medför hos barnen. Typiska behov av omvårdnad, trygghet och en god fostran vilka direkt kommit att bli eftersatta på grund av föräldrarnas brister utgör av vad som framkommer av domarna, i lite mer än hälften av fallen med hänvisningar till sakkunnigutlåtande, i stort hela beslutsunderlaget och inga specifika behov eller framkomna intressen synes ha givits utrymme vid beslutsprövningen. Överlag utgår man inte ens ifrån barnet då man framhåller de typiska behoven, utan dessa behov framhålls i skenet av föräldrarnas brister. Som presenterats i förarbeten och praxis skall dock inte föräldrarnas brister vara det avgörande, utan avgörande skall istället de behov dessa brister medför hos barnen vara. Av det får tolkas att ett barns specifika behov till viss del bör utgöra visst utrymme av beslutsunderlaget för att barnets bästa skall kunna framkomma.

Ett behov som i förarbeten och doktrin framhålls specifikt kunna vara avgörande för om en föreslagen vårdplan är det bästa för invandrabarnet är dess behov av kontinuitet med sitt ursprung. Detta då domstolens beslut har visat sig kunna bli avgörande för ett litet barns möjligheter att i framtiden utveckla en god relation med familjen efter att det varit placerat i en familj med annan språklig, kulturell eller etnisk tillhörighet än den biologiska. En placering i ett hem som tillvaratar barnets behov av kontakt med sitt ursprung presumeras därav vara till barnets bästa. Inte i något av de berörda fallen i undersökningen upptas dock någon diskussion om valet av placering, vilket hade kunnat vara av stor relevans för att utröna om en föreslagen vårdplan även i ett långsiktigt perspektiv kan tillvarata barnets bästa då det rör sig om invandrabarn. Beslutsunderlagen som ligger till grund för domsluten i den empiriska studien i denna del synes därav vara bristfälliga då dessa enbart tar sikte på barnets typiska behov och där valet av placering överhuvudtaget inte lyfts fram vare sig av socialnämnden eller rätten.

Ju yngre ett barn är desto allvarliga torde konsekvenserna av att ett typiskt behov blivit eftersatt hos barnet kunna bli. Barnets grundläggande behov av trygghet är mycket viktigt och ju allvarligare det ter sig i en situation ju förr finner jag dock ändå anledning att se omhändertagande kunna ske med

enbart barnets typiska behov till grund i beslutsunderlaget, med visst förbiseende av ett barns specifika behov och intresse eftersom det primära behovet hos barnet då är att hamna i en trygg och säker tillvaro. Ser man till misshandelsrekvisitet framhålls i förarbetena att redan en ringa grad av misshandel hos ett litet barn kan komma att utgöra en påtaglig risk för dess hälsa och utveckling, vilket likväl torde gälla i de fall föräldrarna lider av en grav psykisk störning eller ett gravt missbruk. Därav torde det egentligen inte i de situationerna finnas anledning att ge specifika behov eller intressen något betydande utrymme, om sådana ens hunnit utvecklas, för att ett beslut skall vara legitimt med barnets bästa. Ligger dessutom ett sakkunnigutlåtande, vilka enligt tradition presumeras ha ett starkt bevisvärde, till grund för ansökan och detta tyder på vissa allvarliga brister hos föräldrarna torde det vara än mer rimligt än om enbart observationer gjorts av socialtjänsten. Det motsatta, dvs. att barnets specifika behov ges ett större utrymme vid bevisprövning, borde gälla i de situationer där skyddsbehovet inte är lika stort eller där en brist hos föräldrarna genom dålig insikt i ett barns primära behov av omsorg konkret redan givit upphov till visst specifikt behov, t.ex. återkommande huvudlöss som inte behandlas.

6.2.2 Vid omhändertagande av barn i åldrarna 13 - 18 år enligt 2 § LVU

Resultatet av den empiriska undersökningen i denna ålderskategori visar att barnets specifika behov i stort har kommit att utgöra en mer betydande del av beslutsunderlaget vid bevisprövning än i föregående del. Många av de berörda barnen hade i fallen upplevt traumatiska händelser samt varit föremål för både psykisk och fysisk misshandel under lång tid. Sådana erfarenheter hos barnen hade lett till att de successivt utvecklat olika specifika behov såsom specifik hjälp för att kunna bearbeta traumatiska minnen. Att hänsyn tas till sådana specifika behov vid ställningstagande av vad som är barnets bästa vid bevisprövningen anser jag vara av allra största vikt för att man på bästa sätt skall kunna ge barnet de mest optimala förutsättningarna att bearbeta upplevda händelser.

Även barnens specifika intressen visade sig utgöra en betydande del av beslutsunderlaget och då som bevismedel för att barnet behöver skydd i de fall intressena berörde känslor av rädsla för familjen eller viljetryningar om framtida placering i annat hem än det biologiska. Specifika intressen mot placering på visst boende eller hem beaktades dock aldrig av domstolen, oavsett vid medgivande eller bestridande av vård. En diskussion rörande val av placering torde dock, utöver att beaktas som bevis för att själva missförhållandet råder eller ej, ha kunnat vara av relevans för att utröna om den planerade tvångsvården överhuvudtaget har förutsättningar att leda till gynnsammare verkan hos barnet. Som t.ex. i fallet där flickan har uttryckt en önskan om att inte bli placerad på Albohemmet då hon mår jättedåligt av att vara där och inte tror att de kommer att kunna hjälpa, torde en sådan diskussion, även att hon ställer sig emot vård, för att säkerställa att den vårdplan som presenterats är till flickans bästa varit relevant. Domstolen kan ha beaktat flickans intresse i det aktuella fallet, men funnit skyddsbehovet så

starkt att man inte ansett det lämpligt att tillmäta det framställda intresset någon vikt alls. Dock borde det i så fall ha framgått av domsmotiveringen för att så långt som möjligt säkerställa barnets rättssäkerhet då det uppnått så pass hög ålder.

Även i de fall barnen i undersökningen omhändertagits på grund av brister i omsorgen finns mer att önska av domskälen. Både barnens typiska behov såväl som specifika framhålls av socialnämnden, men det går inte direkt att tyda vilket utrymme de olika behoven givits i beslutsunderlaget vid bevisprövningen då domstolen i samtliga fall enbart poängterar att ett vårdbehov finnes. Skillnaden mot i föregående del i den empiriska undersökningen är att domstolen här faktiskt har haft ett omfattande underlag att grunda sitt beslut på, men att man ändå endast valt att i domskälen kortfattat poängtera att ett vårdbehov finnes. Då barnen i undersökningen nått så pass hög ålder och ingen överhängande fara för dess trygghet föreligger sett i jämförelse till misshandelsfallen, borde deras olika specifika behov så långt som möjligt, enligt min mening, utgöra en mer betydande del av beslutsunderlaget för att man med allra största säkerhet ska kunna säga att ett omhändertagande enligt en framlagd vårdplan är till barnets bästa. Av samma anledning torde även barnets intressen kunna utgöra en större del av underlaget. Detta då ett barns upplevelser och erfarenhet kan komma att ge en indikation på om den planerade vården har förutsättningar att ge en gynnsammare verkan hos just det barnet.

Att det skulle vara till ett invandrabarns bästa att bli placerat i ett hem med samma kulturella ursprung som barnet själv då det blivit utsatt för misshandel i hemmet t.ex. på grund av en konflikt gällande rådande värderingar och traditioner torde i många fall knappast vara lämpligt. Däremot torde det vara mer till sin rätt i mål där andra omständigheter ligger till grund för omhändertagandet t.ex. vid brister i omsorgen. Dock har det visat sig enligt Riksdagens revisorers rapport, Familjehemsvården, att barnen även i dessa fall kan ha andra intressen vid val av placering och t.ex. i många fall ser en integrationsfördel med placering i ett svenskt hem. Barnets typiska behov av kontakt med sitt ursprung bör därmed endast tolkas som en allmän riktlinje att ta hänsyn till, särskilt vid omhändertagande av små barn, men jag menar att domstolen aldrig på något sätt kan ta för givet och slentrianmässigt alltid besluta att ett hem som presenteras i en vårdplan bäst kan tillvarata barnets bästa, bara hemmet ger barnet möjlighet till kontakt med sitt ursprung, oavsett barnets bakgrund.

6.2.3 Vid omhändertagande av barn i åldrarna 13 - 18 år enligt 3 § LVU

Då barnen i förevarande del i den empiriska undersökningen omhändertagits har i stort framkommit specifika behov kopplade till barnens allvarliga kriminalitet och övriga beteendestörningar. Dock kan sägas att de framkomna specifika behoven, dvs. behov av behandling för missbruk, hjälp med att komma bort från kriminella kretsar och gängbildning för att kunna etablera en trygg vardag, hjälp med tydlig gränssättning, extrahjälp i skolan

på grund av bristande skolgång samt psykologhjälp för att kunna utveckla en social kompetens, vilka i samtliga fall utgjort en betydande del av beslutsunderlaget, är mycket generella. Det är självklart att ett barn som har missbruksproblem skall behandlas för detta, eller att ett barn som lever och rör sig i kriminella kretsar skall beredas hjälp för att komma därifrån. Detta för att barnets typiska behov av säkerhet skall kunna garanteras. Men då ett barn utvecklat så allvarliga brister i sitt beteende som dem som presenteras i undersökningen anser jag det vara av stor vikt att man även försöker finna grunden till den unges bristande beteende och på så vis i det stora hela framhåller mer specifika behov. Som i den aktuella undersökningen presenteras t.ex. språkutveckling i två fall vara grund till barnets allvarliga beteende. Att ett sådant specifikt behov får framkomma är av största betydelse för att man skall kunna se om en framlagd vårdplan även i ett långsiktigt perspektiv har möjlighet att leda till en gynnsammare verkan hos barnet. Säg att man i vårdplanen presenterar ett hem eller en institution som skall behandla barnet för dess missbruksproblem och det är integrationsproblem innefattande bristande språkutveckling som missbruket till viss del har grund i. Är inte då risken stor att barnet återigen faller tillbaka i ett missbruk om man inte samtidigt ser till att barnet också behöver ett extra stort stöd för språkinläringen? Sett till undersökningen finner jag det därav lite märkligt att socialnämnden enbart i ett mycket litet antal fall hänvisar till sakkunnigutlåtande och endast i cirka hälften av fallen hänvisar till vad skol- och boendepersonal uppgett. Detta också med beaktande av att invandrarbarn visat sig överrepresenterade inom den sociala barnvården utan att man för den skull kunnat fastslå orsaken, men där en hypotes som presenterats är övertolkning av barnens problem och en annan att den speglar den sociala utsatthet dessa barn många gånger visat sig leva i. En närmare presentation av ett barns specifika behov med sakkunnigutlåtande till grund hade till viss del kunnat kullkasta den första hypotesen samt tydliggöra om barnets problem beror på social utsatthet och då t.ex. vid val av placering, skola osv. kunnat tas i större beaktning.

Barnens specifika intressen synes i undersökningen utgöra en ganska stor del av beslutsunderlaget då vårdbehovet är ostridigt men där samtycke till en föreslagen vårdplan prövats. Att barnets intresse får framkomma i denna fråga är av stor betydelse för att det skall kunna tydliggöras vilken insikt barnet har i sitt vårdbehov, samt om dess uthållighet är tillräcklig. Att ett barns intressen däremot endast tillåts utgöra en mindre väsentlig del av beslutsunderlaget då det återkommande har avbrutit frivillig vård ter sig naturligt. Även i övriga fall, oavsett om barnet medger eller bestrider ett omhändertagande, bör barnets specifika intressen tillmätas betydelse. I de fall ett barn medgivit vårdbehovet främst sett till det förhållande att barnet sedan tidigare kan ha erfarenhet av ett boende eller institution och dess känslor och viljeuttryck således i vissa fall kunna ge en indikation på om den planerade vården kan komma att ge en gynnsammare verkan hos barnet. I de fall barnen bestridit ansökan utan att vitsorda att vårdbehov finns, och ord således står mot ord rörande själva missförhållandet, torde vara än viktigare för barnets rättssäkerhet att det får komma till tals och specifika intressen tillåts framkomma och ges utrymme i beslutsunderlaget sett i

relation till övriga omständigheter i målet. I dessa situationer, även att förutsättningarna för omhändertagande är uppfyllda och barnen synes sakna insikt i sitt vårdbehov, torde intressen hos barnen ändå kunna vara av betydelse för att utröna om en föreslagen vårdplan kan komma att leda till gynnsammare verkan hos barnet.

6.3 Slutsats

Efter att ha studerat vilket utrymme ett barns specifika behov och intresse bör ges i beslutsunderlaget vid bevisprövning av om grund för vård enligt LVU föreligger anser jag det inte gå att slå fast något konkret svar. En mängd olika faktorer spelar i varje fall in och det måste vara omständigheter i det enskilda fallet som avgör vilket utrymme ett barns specifika behov och intresse skall utgöra. Av samma anledning torde det vara en omöjlighet att skipa ett mer detaljerat regelverk kring vad domstolen bör ta ställning till vid bevisprövningen. Sett till resultaten från den empiriska undersökningen bör dock bevisprövningen i domstolarna förbättras och beslutsunderlagen bli mer omfattande. Då LVU är en skyddslagstiftning till barnets förmån vilken syftar till att tillförsäkra barnet dess grundläggande behov, anser jag det vara av mycket stor vikt att barnets specifika behov överlag utgör en betydande del av beslutsunderlaget. Detta för att det avsedda syftet med LVU ska kunna uppfyllas, dvs. att trygga barnet de rättigheter det besitter, sett i skenet av dess egenart och de individuella egenskaper och särdrag som det kan ha. Ju mer man vet om ett barn ju enklare torde det vara att se vad som är det bästa för barnet i en specifik situation, dvs. dels vilken risk för den unges hälsa och utveckling som föreligger och dels om den planerade vården är lämplig. I vissa fall, framförallt då barnen är mycket små eller risken för att dess trygghet är överhängande, torde ett beslut om tvångsvård kunna grunda sig på ett beslutsunderlag som till betydande del enbart utgörs av typiska behov. Detta för att ett omhändertagande i samtliga dessa fall torde leda till gynnsammare verkan hos barnen och således vara legitimt med barnets bästa. I fall där andra brister i omsorgen prövas, t.ex. vanvård, eller där ett barns beteende ligger till grund för en ansökan, är av större vikt att ett barns specifika behov ges utrymme och i de fall barnet nått tillräcklig ålder och mognad även dess intressen. Detta för att vad som utgör en påtaglig risk för ett barn inte behöver innebära samma risk för ett annat barn och i vissa fall torde denna risk först kunna utrönas genom att barnet hörs om sina intressen ifråga innefattande hur barnet känner för den situation det befinner sig i.

Att barnens intressen får framkomma är i många fall även av stor betydelse för att man på bästa sätt skall veta *hur* barnens behov skall kunna tillförsäkras och om de uppställda medlen i en vårdplan således synes vara lämpliga. Om barnets egna intressen, sett i förhållande till dess ålder och mognad, inte får framkomma i en process torde domstolen inte fullgjort sin bevisprövning på så sätt att målet kan sägas vara utrett som dess beskaffenhet kräver eller därav vara legitimt med barnets bästa. Detta främst sett till det förhållande att ett barn sedan tidigare kan ha erfarenhet av ett

boende eller institution och dess känslor och viljeuttryck i vissa fall kunna ge en indikation på om den planerade vården således kan komma att ge en gynnsammare verkan hos barnet.

Något som kan tala emot att en betydande del av beslutsunderlaget utgörs av barnets specifika behov och intressen kan vara att domstolen kan komma att tolka in allt möjligt om barnet och dess situation vilket på så vis skulle skapa rättsosäkerhet åt andra hållet. Men då det gäller tillämpning av en lag som enbart har till syfte att skapa bättre förutsättningar för barnet menar jag ändå att det allra bästa för barnet måste vara att dess specifika behov överlag utgör en betydande del av beslutsunderlaget, där även barnets intressen i stort tillåts framkomma. I sammanhanget är istället av stor relevans att domsmotiveringar är tydliga och grundligt redogör för vilket utrymme barnets specifika behov och intressen givits vid bevisprövningen. På så vis upprätthålls barnets rättssäkerhet ändå.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

Diesen, Christian. Lagerqvist Veloz Roca, Annika. *Bevisprövning i förvaltningsmål*. Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2005.

Holmqvist, Lena. Leijonhuvud, Madeleine. Träskman, Per Ole. Wennberg, Suzanne. *Brottsbalken, En kommentar, Del 1 (1-12 kap.)*, Studentutgåva 3, Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2002.

Kamali, Masoud. *Varken familjen eller samhället – En studie av invandrarungdomars attityder till det svenska samhället*. Carlssons Bokförlag, Stockholm, 1999.

Norström, Carl. Thunved, Anders. *Nya sociallagarna med kommentarer*. 20:e uppl., Norstedts Juridik AB, Stockholm, 2007.

Mattsson, Titti. *Barnet och rättsprocessen*. Juristförlaget i Lund, Lund 2002.

Mattsson, Titti. *Barnet som subjekt och aktör*. Iustus Förlag AB, Uppsala, 2006.

Schiratzki, Johanna. *Barnrättens grunder*. 2:a uppl., Studentlitteratur, Lund, 2005.

Offentligt tryck

Statens offentliga utredningar

SOU 1979/80:44, Socialtjänsten

SOU 1986:20, Barns behov och föräldrars rätt: Socialtjänstens arbete med utsatta familjer

SOU 1997:116, Barnets bästa i främsta rummet.

SOU 1998:31, Det gäller livet

SOU 2001:52, Valfärdstjänster i omvandling

SOU 2000:77, Omhändertagen - Samhällets ansvar för unga

SOU 2005:43, Vårdnad - Boende - Umgänge. Barnets bästa, föräldrars ansvar

Propositioner

Prop. 1979/80:1 om socialtjänsten

Prop. 1981/82:168 om vårdnad och umgänge m. m.

Prop. 1989/90:28 om vård i vissa fall av barn och ungdomar

Prop. 1996/97:124, Ändring i socialtjänstlagen.

Prop. 1997/98:7, Vårdnad, boende och umgänge

Prop. 2000/2001:80, Ny socialtjänstlag m.m.

Prop. 2002/03:53, Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.

Prop. 2005/06:99, Nya vårdnadsregler

Socialstyrelsens rapporter och övriga skrifter

SoS-rapport 1995:7, Invandrarbarn i familjehem.

SoS-rapport 1998:5, Individ- och familjeomsorgens arbete med ungdomar.

SoS-rapport 1999:5, När barn lever gömda.

Socialstyrelsen, Barn och unga – insatser 2004, Statistik socialtjänst 2005:8.

Socialstyrelsen, Social rapport 2006.

SOSFS 1997:15 Allmänna råd. Tillämpning av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Tidskriftsartiklar

Mattsson, Titti. *Begreppet barnets bästa – Till vilken nytta?* Under tryckning.

Rättsfall

Regeringsrätten

RegR 7247-02

RÅ 1982 2:74

RÅ 1985 2:26

RÅ 1985 2:46

RÅ 1985 2:83 I

RÅ 1986 ref. 4

RÅ 1995 ref. 38

RÅ 1995 ref. 39

RÅ 1995 ref. 46

RÅ 1996 not. 38

RÅ 1995 ref. 64

RÅ 1996 ref. 61

RÅ 1996 not. 98

RÅ 2000 ref. 33

RÅ 1996 ref. 61

Länsrätten

Länsrätten i Skåne Län dom den 18 april 2006 mål nr 2582-06

Länsrätten i Skåne Län dom den 8 juni 2006 mål nr 4512-06

Länsrätten i Skåne Län dom den 28 juni 2006 mål nr 4920-06

Länsrätten i Skåne Län dom den 7 juli 2006 mål nr 5387-06

Länsrätten i Skåne Län dom den 20 juli 2006 mål nr 5467-06

Länsrätten i Skåne Län dom den 4 augusti 2006 mål nr 6359-05

Länsrätten i Skåne Län dom den 31 augusti 2006 mål nr 4196-06
Länsrätten i Skåne Län dom den 1 september 2006 mål nr 7440-06
Länsrätten i Skåne Län dom den 21 september 2006 mål nr 8127-06
Länsrätten i Skåne Län dom den 27 september 2006 mål nr 5153-06
Länsrätten i Skåne Län dom den 2 oktober 2006 mål nr 8425-06
Länsrätten i Skåne Län dom den 19 oktober 2006 mål nr 8952-06
Länsrätten i Skåne Län dom den 6 november 2006 mål nr 9703-06
Länsrätten i Skåne Län dom den 19 december 2006 mål nr 11048-06
Länsrätten i Skåne Län dom den 31 januari 2007 mål nr 278-07

Justitieombudsmannen

JO dnr 4254-1995

Riksdagens revisorer

Riksdagens revisorer rapport, Familjehemsvården, 2002/02:16.